

ניתוח המוטיבים המרכזיים

א. שמירת סודיות ביחס לליקוי

שמירת הסודיות ביחס לליקוי איפיינה את סיפוריהם האישיים של מרבית הסטודנטים לגבי עברם כתלמידים ("מפתח לדלת נעולה" עמ' 152-153, 160-162). הסיבה המרכזית לכך היתה, לדבריהם, החשד שלאמיתו של דבר מדובר בפגם שכלי בו הם לוקים. כלומר מדובר היה אז בחסר של ידע ושל הבחנה ברורה בין המגבלות הקשורות לליקויים הספציפיים לבין מגבלה שכלית כוללת. ניתן היה להניח, לפיכך, שהקנייה אחראית ומובנית של ידע רלוונטי בנושא וכתוצאה מכך הרחבה והעמקה של המודעות הן לגבי הקשיים הנובעים מהלקויות והן לגבי החוזקות המאפיינות כל אחד מהסטודנטים הלוקים בהן, תיצור מצב פנימי של קבלה עצמית ריאלית, תחזק את הדימוי העצמי ותעודד ויתור על השקעת אנרגיות רבות בשמירה על הסודיות המדוברת. והנה, לא כך נראים הדברים לאחר ארבע שנות טיפול בנושא במרכז תמיכה אקדמי ושלוש עד שש שנים בשוק העבודה:

"שלחתי קו"ח לכל מקום אפשרי... לא כתבתי שאני לקויה למידה, כי אף מעסיק פרטי לא מעניין אותו ולא בא לו להתעסק עם הדברים האלה. יזרקו את זה לפח. למה שיעדיפו אותי על פני מישהי אחרת בלי שום בעייה? הם לא מבינים מה זה. אולי אתה בכלל נתקל במישהו שלא יודע מה זה ואז הוא יגיד 'איזו מטומטמת', הוא לא ירצה להכיר אותי אפילו... אני מראש יודעת שאם אגיד את זה לא יקבלו אותי לשום עבודה, אני כמעט בטוחה שלא יקבלו אותי. אני חושבת שזה מוריד מהערך בעיני אחרים ותגידי לי מה שתגידי. אני לא יכולה לדבר על זה עם אנשים... אי אפשר, אי אפשר..."

"העברתי את הקו"ח שלי עם כיתוב לא מפורש לגבי ליקויי הלמידה שלי. לא כתבתי בפרוש

אבל הוספתי לרשימת המקומות שבהם למדתי את המכינה לסטודנטים דיסלקטים. לא רשמתי

את זה ככותרת אבל העליתי את זה.. ואז החברים שלי שלחו אותם קו"ח בלי מכינה לדיסלקטים וקיבלו עשרות פניות ביום. אני קיבלתי פנייה אחת אחרי חודש. יש רתיעה מראש מהנושא הזה. שמעתי את זה גם מאנשים במימסד שאמרו לא להכניס את זה כי זה לא יעבור את המיון הראשוני. אנשי כוח אדם ובעלי תפקידים אחרים אמרו שאם היו רואים דבר כזה, היו מנפים מיד... היה רק ראיון אחד אצל בעל מפעל שהוא אבא של ילד דיסלקטי שבו זרקתי את זה על השולחן..."

כמובן שלא הזכרתי שאני לקוית למידה... התביישתי להגיד שאני לקוית למידה, וגם פחדתי. כשזה מגיע למקום עבודה, אם תספרי על המוגבלויות שלך, אולי יגידו – 'סליחה, את לא מתאימה למערכת.' ואני לא אמרתי."

"אני רוצה להתחיל עם שאלת השאלות – עם היציאה מהארון. הטיעונים בעד ונגד הם די טריוויאליים: אם אתה רוצה לשווק את עצמך, אם אתה רוצה להתקבל... זה מניע מספיק חשוב להסתיר את הלקות... משום שהמעסיק מחפש את המועמד הטוב ביותר, זו תהיה טעות לחשוף בפניו את לקות הלמידה כי הוא יקח משהו טוב יותר. אבל מה? מצד שני אי אפשר לאורך זמן לברוח מהאמת... בסוף זה יבוא לידי ביטוי, ואז תהיה לך חווייה של – התקבלת, שרדת תקופת מה ונפלטת. כלומר הברירה היא בין אפשרות של דחייה אוטומטית לבין לחיות בפחד, במחמת, תחת מטריית התרמית הגדולה, כי הרי זה רק ענין של זמן עד שיראו שאני דפוק..."

"חלק גדול מהעבודה שאני עושה זה מול ילדים שאני צריך להאט את הקצב עבורם. זה מתאים לי כי הקצב שלהם תואם את הקצב שלי, לכן גם דיברתי בגלוי כבר בראיון העבודה הראשון על הליקוי שלי. היה לי נורא חשוב לשים את זה על השולחן. זה הוריד ממני קצת עול. זה פטר אותי מאיזה סוד כמוס..."

"אני סיפרתי תמיד שאני לקוי למידה למרות שאני יודע שזה מרתיע אנשים. זה מרתיע אנשים. אחרי רצף של ראיונות כושלים בגלל זה נאלצתי להיעזר בקשרים משפחתיים כדי להתקבל לאיזו עבודה בתחום שלי."

"הקשיים שלי כעת הם קודם כל להסתיר את הבעיות שיש לי. אני משדר נורמליות מוחלטת. לאף אחד אסור לדעת בשום פנים ואופן שיש לי בעייה, כי אנשים יירתעו מזה מיד חד וחלק. אף אחד מהלקוחות שלי לא יודע את הבעיות שלי... אף אחד לא מעלה בדעתו שלא כתבתי אף מלה מכל מיני טקסטים שאני כביכול קורא בפומבי לפי "תיום" מיוחדים שאני מסמן לעצמי על הנייר..."

"לא סיפרתי שאני לקוית למידה. למען האמת לא ראיתי בזה צורך. בשני הראיונות שעברתי לא ראיתי בזה משהו שיכול להגביל אותי בעבודה כשיש לי את הזמן שלי ואת ה"ספייס" שלי..."

"כמובן שלא אמרתי שאני לקוי למידה. זה לא דבר שאפשר להתגאות בו. אין מה להתגאות בזה. תמיד, בכל מקום נאלצתי להסתדר עם זה איכשהו... אף פעם לא דיברתי עם הבוס שלי על ליקויי הלמידה שלי. אני לא אומר כלום כי אני פוחד שאם אגיד הוא יזלזל בי, הוא לא יעריך אותי, זה יוריד מהיוקרה המקצועית שלי. הוא בלאו הכי לא מרגיש בטוח לגבי, לפי הרגשתי. הוא בהחלט לא מרגיש בטוח לגבי."

"בעבודה אתה צריך להציג כל הזמן חזות נורא מוצלחת. אין בכלל מקום לדבר על קשיים. כמובן שאף פעם לא סיפרתי על הליקוי שלי במתמטיקה. יכול להיות שבינים לבין עצמם אנשים הבחינו בזה ודברו על זה, אבל אני לא שמעתי. ניסיתי לחפות על זה בדברים אחרים."

"שלושה או ארבעה חודשים אחרי שהתחלתי לעבוד הבוס שלי קרא לי לשיחה. אמרו לו, כך הוא אמר, שאני דיסלקט, "מה זה?" הוא זעם, "איך לא אמרת לי

דבר כזה? אני נותן לך משימות שאתה בעצם לא יכול לעמוד בהן" ... אבל הוא לא העיף אותי משום-מה..."

"לא אמרתי שאני לקוית למידה. אני לא חושבת שזה לענין. אני לא חושבת שזה צריך לעניין מישהו כשהוא מקבל אותי לעבודה... לכל בן אדם יש את הצד החזק שלו ועל זה צריך לשחק, את זה צריך להראות ולא לנפנף בלא, ואז זה לא משנה אם הוא לקוי למידה או לא לקוי למידה... למשל אף אחד לא יודע בעבודה שאני לא יודעת בכלל אנגלית, אפילו לא מלה... הם לא יודעים על זה... אם יום אחד לא תהיה לי ברירה, אני אגיד. בינתיים אני לא מרגישה צורך לגלות ואני מחביאה את זה. רק אם אאלץ לכך, אספר. מבחינתי אני צריכה להביא להם את הדברים הטובים שבי ולא לחשוף את הליקויים זה נכון, לדעתי, לגבי כל אדם. צריך תמיד לחשוב קדימה ולהראות ולשחק את הדברים שאתה רוצה להראות... צריך ללמוד את כללי המשחק."

"היו לי כמה ראיונות עבודה שבהם לא סיפרתי שאני לקוי למידה. לא שאלו אותי אז למה לספר? אני לא יודע, אבל אני חושב שבמובן מסויים אף פעם לא ראיתי את עצמי כלקוי."

"אולי אם הייתי יוצאת החוצה בגלוי עם כל הענין הזה כמו שעשו כמה מהחברים שלי, היה לי יותר קל עם חוסר הביטחון הזה."

סיכום:

למעלה ממחציתם של הבוגרים אשר קיבלו תמיכה שיטתית – קוגניטיבית ורגשית - משך ארבע שנות לימודיהם במרכז תמיכה, ואשר למדו לדבר על ליקוייהם באופן גלוי בפני כל המסגרות הקשורות למימסד האקדמי, התגלו, באופן מפתיע, כמתבצרים שוב בסודיות הישנה שלהם. הפעם לבש המניע שהופיע כמעט אצל כולם אופי השלכתי בעל חזות רציונלית כביכול - אין ביכולתם לגלות את הליקוי לסביבת העבודה שלהם – מנהלים וקולגות, משום שהאחרונים אינם מבינים את מהות הענין ועשויים לשפוט אותם שלא כערכם, ומשום כך לא לקבל אותם לעבודה, לא להטיל עליהם משימות בעלות ערך, לפטר אותם לאחר תקופה, או למצער לזלזל בהם. איסטרטגית הצדקה נוספת בה השתמשו השיקה לסוג של הכחשה, לאמור – לכל בן אדם יש ליקויים מסויימים. אין בכך כל ייחודיות לגבי לקוי למידה דווקא, ולכן חובה על כל אדם לחשוף את היכולות הטובות שבו ולהצניע ולהסתיר עד כמה שניתן את חולשותיו. רק שניים מבין המרואיינים דיברו באופן גלוי על יחסם הלא מקבל שלהם את הליקוי כסיבה לסודיות - אחת שהודתה בכך ש"כנראה" היא עדיין אינה "מקבלת את זה" ולכן איננה מסוגלת לספר על כך לאחרים, והשני שאמר שאין מה להתגאות בכך ועל כן כדאי להסתיר זאת. אחד מהנחקרים בלבד ניסה לשקול ברמה של כדאיות את שלילת הגילוי מול חיובו ופסק בסופו של דבר לטובת חיובו אם גם בתנאים של מזעור נזקים מקסימלי.

תמונת מצב זו, למרות, ואולי דווקא משום שיש בה גם שיקוף של התייחסות חברתית ריאלית, מצביעה על הצורך בתמיכה אינטנסיבית יותר מזו הניתנת עד כה במסגרות ההכשרה המקצועית השונות, כולל המסגרות האקדמיות, בנושא הדימוי העצמי, בכלל, ובתחום ההכנה לעולם העבודה, בפרט. ביחס לנושא הראשון מדובר לפי שעה, למרות הכוונות הטובות, בליווי רגשי מינימליסטי לאורך שנות הלימודים בחלק מהמסגרות, ובהכנה קצרה בלבד לקראת ההשתלבות בתעסוקה, הניתנת רק בסוף המסלול, אם בכלל. הכנה שאינה מאפשרת התמודדות סימולטיבית של ממש עם מכלול הבעיות הקשורות בהתאמה בין סגנון התנהלותו הייחודי של לקוי הלמידה לבין הדרישות הביצועיות והחברתיות של המסגרת החדשה אליה הוא נכנס או מבקש להיכנס. מגמת ההנחייה והתמיכה הנזכרת חייבת להתבצע גם לגבי המעסיקים. על-כך יורחב בהמשך בסיכום הראיונות איתם.

ב. פחד מכישלון

כמו שמירת הסודיות עשוי גם הפחד מכישלון לנבוע משיקול רציונלי-פרקטי הקשור למגבלות הריאליות של הדוברים העלולות להשפיע על טיב עבודתם ותפוקתם. ברמה ריאלית זו הופיעה תחושת הפחד גם לאורך שנות הלימודים באקדמיה ("מפתח לדלת נעולה" עמ' 153), אלא ששם ניתנה לסטודנטים, כנזכר, תמיכה מלווה שיטתית וכן תנאי למידה והיבחנות מותאמים שאמורים היו להשפיע על הפנמה של איסטרטגיות התמודדות יעילות גם לאחר קבלת התואר. תמיכה מלווה – קוגניטיבית ורגשית זו – אמורה היתה גם, ואולי בעיקר, לחזק את בטחונם של הלומדים באשר ליכולותיהם החיוביות ולהפחית את רמת החרדה הכוללת שלהם לגבי עצם אפשרויות הצלחתם במצבי הסתגלות עתדיים. והנה, גם בנושא זה שלא כצפוי נראים הדברים:

"אני לא יודעת אם לא הכשלתי את עצמי במקרים מסויימים כי נורא פחדתי... נבהלתי... רק שמעתי את גודל המשרה ומיד עלו בי חששות... שידרתי את החשש... הרבה ראיונות דומים היו לי. נסעתי לראיונות ובכל פעם מחדש פחדתי פחד מוות... אני רוצה, אבל לא רוצה, רוצה, אבל פחדתי... מה יגידו עלי ומה אם יפטרו אותי אחר כך? הרי קשה לי מאד להסתיר את הליקויים שלי ואני כל הזמן מסתירה אותם... האי אני לא יכולה בלי תמיכה... איבדתי בראיונות את כל המלים... פשוט איבדתי את המלים... אז איך אני יכולה ללכת לוועדות קבלה?"

"התחלתי להתראיין. זה לא הלך כי זה מצב של בחינה... גם בראיון טלפוני מצאתי את עצמי נלחץ וחש אחר כך את כל התחושות של בחינה... יש כאלה שבוחנים יותר עם פטיש על הראש, ויש כאלה שגם אם הם לא מתכוונים זה מהשכאילו יוצא להם."

"באתי ממקום של פחד שאם הם ישאלו, אם ירצו משהו, איך אני אכוון אותם, מה אני אגיד להם? היה לי פחד גדול. הרגשתי במוגבלויות שלי... כשמישהו יותר חלש ממני, אני מצליחה יותר. אם משהו מאיים עלי בחשיפה של מה שיש לי, של הליקויים שלי, זה משתק אותי. אני מפחדת להיכשל... זה פחד מאד גדול."

"נכון שבסוף הלימודים שלי עשיתי סרט שמאד הצליח... כולם חשבו שאפתח את עצמי בתור

אמן יוצר, אבל חוסר הביטחון שלי היה בעוכרי. במאי הוא אדם שיודע למכור את עצמו ואת מה שיש לו, ואצלי קיים הפחד... אני מרגיש עדיין שאני סוג של לוזר... אני לא בטוח בעצמי למרות ההצלחה... זה קטע של חוסר ביטחון. הילד הזה שהוא אני יצא דפוק ושרוט... אני יודע שאני דפוק. 25 שנה התייחסו אלי כאל דפוק, אז את הדיסלקסיה אני יכול לעקוף אבל אני לא יכול לעקוף את הבעייה הפסיכולוגית... הבעייה של דיסלקסיה היא לא הליקוי עצמו. מה שאי אפשר לפתור, מה שהרבה יותר עמוק זו הבעייה הפסיכולוגית. פעם אני אצא עוד לאור... בינתיים יש לי הרבה חוסר ביטחון, וזה לא בגלל השגיאות בכתיבה, זה העניין של הלכות הרגשית זה הקטע של חוסר הביטחון שבא לידי ביטוי בכל המובנים, וזה מתסכל."

"יש הרבה דברים שאני עדיין לא יכול להיפטר מהם – הרבה הססנות, חרדה מלקיחת אחריות, מעצורים שמשפיעים על טיב העבודה או על טיב ההתפתחות בעבודה."

"אני חושב שאני יכול לעשות עוד דברים בעבודה, להתקדם, אבל אני לא מעז, לא מעז, אני נמנע מלקבל הצעות, אני נמנע, אני לא הולך עם שום דבר. זה תוקע אותי. אני כל הזמן בחשש, אני כאילו אבוד."

"אני כל הזמן פוחד שאם ידעו יזלזלו בי, יתקיפו אותי, יבקרו אותי, לכן אני מעדיף לא ללכת אפילו לחדר האוכל המשותף שלא יציקו לי שלא יקרעו אותי בשאלות שלא אדע לענות עליהן מיד. כולם שם מאד חריפים."

"קשה לי מול סמכות מתוך חוסר ביטחון כמובן... הייתי כל כך רוצה להיות יותר שלמה וחזקה... אבל אני לא יכולה בגלל הדימוי העצמי, הביטחון העצמי, הנגיעה שלי הפנימית תמיד בעצב... זה ברור שזה בגלל הדימוי העצמי. אני לא כמו כולם. שורש החששות שלי זה הדימוי העצמי. הכל נובע משם, חוסר הביטחון, הפחד מכשלונות, החששות... אג כל הזמן משדרת אפיסת כוחות... כל הזמן כבויה ועייפה ותשושה... כל הזמן רק מתבכינת..."

"אני לא יודע אם אנצח אי פעם את השד הזה... כל השנים נלחמתי אבל אני לא יודע באמת אם אני יכול... זה מפחיד."

סיכום

בניגוד לציפיות, אין התייחסותם של הדוברים מממוקדת בחששות או בפחדים מכישלון קונקרטי בעבודה, אלא במרכיבים רגשיים עמוקים יותר, במעין חרדת כישלון כללית ותשתית המלווה אותם מראש ולאורך כל מפגשיהם עם מקומות העבודה הרלוונטיים, קרי – עם החיים הריאליים שמחוץ לבועה המוגנת בה קבלו את הכשרתם המקצועית.

חרדה זו עד כדי שיתוק מול נותני עבודה, והנלווים אליה - חוסר ביטחון, דימוי עצמי נמוך, עצב, הסתגרות, חוסר העזה, היסוס קבוע, הנם – עפ"י הדוברים – תולדות של חוויות הכישלון שליוו אותם לאורך שנות ילדותם ונערוותם. התבטאויותיהם החריפות בנושא זה מחזקות את המסקנות לגבי מוטיב הסודיות, הנובע אף הוא, על-פי דבריהם, פחות מהחלטה רציונלית הקשורה לריאליה החברתית, ויותר מההנחה הראשונית שלהם שלא התפוגגה לאורך

שנות לימודיהם ה"מוגנות", לגבי מהותו ה"אמתית" של הליקוי. מהות המקרינה עליהם, להרגשתם, פחיתות ערך משמעותית ביחס לכל האחרים הסובבים אותם.

גם כאן נראה, לפיכך, שהמסקנות הטיפוליות המתבקשות הן חד-משמעיות, הן לגבי הצורך בהשקעת משאבים נוספת בחיזוק הדימוי העצמי במשך שנות הלימודים והן בהמשך הענקה של תמיכה רגשית שיטתית בזמן החיפוש אחרי תעסוקה מתאימה ובתקופות ההשתלבות הראשונות בתוכה. תמיכה המשכית זו קריטית בשל הצורך החדש הניצב בפני הבוגר הלקוי לקבל ולהשלים עם קביעותו של הליקוי והשלכותיו הבעייתיות גם לאחר סיומה של מערכת הלימודים הפורמלית, עובדה שלא הובהרה לו כלל, או למצער לא במידה מספקת בתקופת הכשרתו המקצועית משום חוסר האינפורמציה התיאורטית והיישומית בנושא.

ג. קשיים בהשגת עבודה

הנחת היסוד הקשורה לסינדרום הקרוי "ליקויי למידה" נוגעת לרמה הנורמטיבית ומעלה של יכולות וכישורים המאפיינת את הלוקים בו החסומה חלקית בשל עיכובים טכניים מבניים במיומנויות השונות. בהתאם להנחה זו נבנה מערך הדרישות וההנחות לגבי הסובלים מהסינדרום. מדובר, בדרך כלל, בהצעת התאמות מסויימות ביחס למרכיביהן הטכניים של המטלות הרלוונטיות, כאשר בהתמודדות המהותית איתן על התלמיד או הבוגר הלקוי להפיק תוצרים נורמטיביים לחלוטין. כך באשר למבחנים ו/או עבודות אקדמיות שדרך ביצוען החיצונית מותאמת לסוג הליקוי, כמו הארכת זמן במקרים של איטיות בקריאה ובכתיבה, שימוש ברשמקול במקרים של קריאה משובשת מאד, ומבחנים בע"פ במקרים קיצוניים של קשיים בכתיבה. אלא שבאף מקרה לא ניתנת הנחה כלשהי לגבי עצם השליטה בחומרי הלימוד ורמת ניתוחם. (חשוב לציין שהנחת יסוד זו והשלכותיה, בנוסף להיותן נכונות מבחינת אופיו של הסינדרום, יש בה חשיבות רבה לגבי הבנתו וקבלתו של הלוקה בלמידתו

את עצמו ואת ערכו הריאלי). המשכה הטבעי של אותה גישה מתרחש גם בכניסה לעולם התעסוקה. גם כאן על המועמד הסובל מליקוי למידה, להוכיח, כמו כל מועמד אחר את יכולת התמודדותו היעילה עם הכישורים העומדים בבסיס העיסוק המתבקש על ידו בהתאם להכשרתו המקצועית. לצורך זה הוא נדרש לעמוד במיונים שונים המתבססים ברוב המקרים על ראיון ומבחן פסיכומטרי רלוונטי. אלא שכאן לא ניתנות לנבדק כל התאמות טכניות ועליו להוכיח את יכולותיו בתנאי היבחנות רגילים, שכן גם עבודתו העתידית, כך מצופה על ידי המעסיק, תתבצע בתנאים רגילים לחלוטין. התמודדותו של הבוגר לקוי הלמידה כבר בשלב הראשון של חיפוש העבודה נתקלת, לפיכך, במחסום משמעותי המקשה עליו מראש את סיכויי פריצתו פנימה למסגרת התעסוקתית עצמה.

"היתה במקום ועדת קבלה ... אז איבדתי את כל המלים. היתה שם מפקחת, מנהלת, היה חדר מלא אנשים... ואני אם אין מישהו על ידי... פשוט איבדתי את כל המלים... וראש המועצה והסגן ראו שאני לא יודעת לדבר בצורה שוטפת, וזהו. יצאתי משם עם מגרנה נוראית ועם בושה נוראית... הייתי נפל." "התחלתי להתראיין. זה לא הלך כי זה מצב של בחינה... מצאתי את עצמי נלחץ וחש אח"כ אותן תחושות של בחינה, של - רגע, לא ענית על זה ועל זה. יש מקומות שהראיונות הם פיזית בחינה. מושיבים אותך בצד כדי שתעשה בחינה, ואז לך תגיד שבעצם יש לך אישור להארכת זמן... נותנים לך לדוגמה לתכנת על ניר ולא על מחשב ששם יש לך את כל הנתונים, שיש לך מתקני שגיאות וגישה לאינטרנט... אתה בלי תוספת זמן, בלי גישה לספריות, בלי מתקן שגיאות, אין לך סיכוי בכלל. זה מה שקורה בראיונות האלה. יש מצבים שאתה מרגיש שפשוט צריך לקום ולהגיד sorry, זה לא ילך. מראש ברור לך שזה לא ילך, אז קדימה, החוצה משם... נותנים לך 10 דקות לפתור בעית תכנות, אם אתה יכול לשפוך על הניר את הפתרון תוך הדקות האלה, התקבלת, אם לא, אז לא."

"התחלתי לחפש עבודה, והנה, היו הצעות ולא היו הצלחות. זה אומר הרבה ראיונות עבודה. נפגשים בקבוצה של מרואיינים ובודקים את הדינמיקה הקבוצתית. אני, את המחסום הזה אף פעם לא הצלחתי לעבור, וזה מגיע למצב שבכל מקום עבודה שאני יודע שיש ראיון כזה, אני מראש לא ניגש אלי. המעצור הוא כנראה באיך שאני משווק את עצמי, כמו שמישהו אמר לי פעם: 'אתה מנסה להגיד משהו... אבל יוצא לך משהו אחר.' אני זוכר גם מקום שהיה בו ראיון אינדיבידואלי אבל הוא היה ארוך ומתיש, יותר משעה וגם להם לא התאמת... אחרי רצף של ראיונות כושלים נעזרתי בפרוטקציה."

"היום כל מקום עבודה מבקש קו"ח כשלב ראשון למיון וכבר ההתלבטות היא אם לרשום לקוי למידה. אם עברת את המיון הראשוני אתה מוזמן לראיון עבודה או מבקשים ממך לשלוח את סיפור חיך בכתב יד בשביל לעשות מבחן גרפולוגי ואז, פתאום, אתה לא שומע מהם יותר לעולם... הם אומרים: "מה, זה מפגר". הם מעיפים את האנלפבית הזה לסל האשפה משום שיש עוד 1000 אנשים שקופצים ויש להם אפשרות למיין ולהגיע לטובים ביותר. קשה להתמודד עם זה. מה תגיד להם, שאתה לא יודע לכתוב, לא יודע לקרוא? "אנחנו נתקשר אליך", הם יגידו. מאד קשה לבוא לבן אדם שיש לו עוד מאות מועמדים ולשכנע אותו שאתה הטוב למרות שאתה לא כותב ולא קורא. אני, לראיונות עבודה הייתי בא עם גבס מאולתר או עם תחבושת על האצבע ואומר שאני לא יכול לכתוב ובבקשה תכתבו בשבילי. בדיוק נקעתי, שברתי... אבל מאוחר יותר

חשבתי – אני הרי צריך פקידה שתכתוב בשבילי, אז מי יכול לקבל אותי לעבודה? זה הרי מטורף לגמרי. מחזיקים אותך בשביל להרוויח להם כסף ולא הפוך."

"אני זוכר ראיון אחד שבו התחילו לדבר איתי אנגלית. התחלתי לגמגם. זה היה נוראי. בסה"כ בכל מקום יש המון מועמדים טובים בלי ליקוי."

"הקושי הגדול בהתקבלות לעבודה היו המבחנים. זה לא רק הענין של תוספת הזמן. אני לא יכולה לראות צורות, וברוב המבחנים יש צורות. אני לא יכולה לראות תלת-מימד. גם אם אתאמץ מאד לא אזהה תלת-מימד. אני לא יכולה לעבור את הבחינות במיוחד שיש לי את השעון בצד שמתקתק בין שאלה לשאלה, והמבחן עצמו מלא בעיות מסובכות, גם בעיות מתמטיות בלי מחשבון, ואני לא מצליחה. אם היו מדלגים על הבחינות ועושים ראיונות אולי הייתי מצליחה, למרות שעשו לי גם גרפולוגיה ולא עברתי."

סיכום

כמצופה, עולים בשלב המתואר קשיים ריאליים של התמודדות עם מבחנים בלתי מותאמים היוצרים מראש ותוך-כדי תרחישים ברורים של כישלון. אלא שבנוסף לרמה הריאלית-אובייקטיבית של הקשיים המתוארים, עולה שוב באופן בולט וחרף המרכיב הרגשי הסובייקטיבי החוסם את יכולתו של הבוגר לקוי הלמידה להיענות לדרישות המבחנים גם כאשר אין לגביהם כל מניעה מהותית מבחינתו. תגובות של חרדה בסיסית, נסיונות חוזרים של הסתרת הליקויים והערכה עצמית נמוכה מראש משתקים כל ערוץ הבעה של הכישורים הקיימים, לא רק במצבים של בדיקה פורמלית אלא גם במסגרות של ראיונות אינדיבידואליים או קבוצתיים. תגובות אופייניות וקיצוניות אלה קושרות בין מוטיב זה לקודמיו ומצביעות על סיבות עומק רגשיות בלתי פתורות.

יש להניח שחלקו של המערך הרגשי הפגוע עשוי שלא להירפא עולמית, שכן כל היתקלות בקושי ריאלי או במצב הנראה כטומן בחובו קושי כזה, וכמובן המפגש החוזר בתגובות חברתיות לקשיים כאלה, מעוררים מרבצם את כל כאבי העבר, גם את אלה שכוסו בשכבת מגן כלשהי במשך תקופת הלימודים המוגנת הקודמת.

מצב בלתי פתיר זה מחייב, כאמור תמיכה מלווה שיטתית וממוסדת בעזרתה ניתן יהיה להפיק מהבוגרים לקויי הלמידה את מלוא כישוריהם המקצועיים לטובתם האישית ולטובתה הריאלית של המערכת התעסוקתית בה הם נמצאים.

ד. קשיים בעבודה

הצפי ההגיוני לגבי קשיים בעבודה אמור להקביל, פחות או יותר לקשיים הבסיסיים שאפיינו את הדוברים בגין ליקויי הלמידה שלהם לאורך השנים הקודמות ("מפתח לדלת נעולה, עמ' 176-180).

ניתן היה להניח, לפיכך, שהתמיכה הקוגניטיבית והרגשית מותאמת הליקויים השונים שקבלו הנ"ל במרכז התמיכה לאורך ארבע שנות הלימוד שלהם באקדמיה הצליחה לעצב אצלם דרכי התמודדות יעילות עם קשיים אלה, הן מהבחינה המעשית, הן מהבחינה הקוגניטיבית והן מהבחינה הרגשית. (זאת למרות שמטרתה העיקרית היתה קידום בתחום האקדמי). הנחה זו תיבדק בדבריהם של הבוגרים שלהלן:

"אני עובדת עכשיו בתעסוקה זמנית וסתמית כמזכירה, ואני לא אוהבת את מקום העבודה שלי... אני אחראית על כל הניירת שיוצאת משם למשרדי הממשלה... מישוהו מלמעלה רוצה כנראה שאני ארגיש עוד יותר כמה אני לקוית למידה. התבלבלתי לגמרי עם כל הטפסים האלה, מליון טפסים לכל בן אדם ואני צריכה לחבר פאזל.... וכל החשבונות והחשבונות... זה כמעט הפיל אותי, כמעט התמוטטתי איזה יום. זה כמו לשים זכוכית מגדלת על הקשיים שלי. אני סובלת נורא. זה לא בשבילי כל הטופסולוגיה הזאת. אני רוצה לברוח משם, לברוח."

"אני לא מצליחה להפעיל חשיבה וכתובה ביחד. אני זוכרת שבכיתה לא יכולתי לשמוע מישהו אחר מדבר, אפילו מהחצר או מכיתה אחרת. כשילדים אחרים

דברו הייתי כולי קופצת. גם בבית הספר המיוחד לא הייתי מסוגלת להתרכז כשמישהו ניגש אלי לשאול שאלה.."

"יום יוצאת מצלמה חדשה לשוק עם תפריט חדש, ואני, האנגלית שלי על הפנים, ואני צריך לעשות מליון מניפולציות ושינונים. מין תהליך של ניסוי וטעיה בלתי פוסק כדי ללמוד להפעיל אותה. יש לי המון בעיות ביזרון בכלל. אני אף פעם לא זוכר את השם של האדם שעובד איתי חודשים. ובמצלמות יש כאלה שיש בהן 3 פייג'ים ובכל פייג' יש 12 פונקציות, סה"כ 36 פונקציות, ויש מצלמות של 78 פייג'ים. תכפילי את זה ב-12. אני הולך לאיבוד. ולזה יש כל מיני אבזרים נלווים ואני חייב ללמוד את זה, וזה מציק לי, מציק לי. אני חייב ללמוד. כשאני צריך לקלוט את הנוסחאות של הציוד שאיתו אני עובד או לקלוט מצלמה חדשה, אני לא יושב וקורא את הפרוספקט, אלא ניגש לחברת ההשכרה ומקבל הסבר. לא שאני מבין את המלים אבל אני רואה את הפעולות של מי שמסביר ואני משחק עם זה. בנוסף בהמון פעילויות אחרות אני צריך תמיד למצוא אנשים כדי להישען עליהם. אני מתבלבל בדרכים. במקום להגיע למקום מסויים אני מתברבר. תראי הדיסלקסיה זה לא כמו להיות ג'ינג'י או ממושקף, מה אפשר לעשות? את הג'ינג'י מורחים בקיץ בקרם הגנה. לדיסלקט אין קרם כזה."

"היה לי מאד קשה למצוא עבודה. עבדתי בכל מיני עבודות מזדמנות... באריזה של סוכריות, בלול. עכשיו בעבודה החינוכית האינדיבידואלית שאני עושה אני עדיין נתקל בחוסר סבלנות של הסביבה, בעיקר משום שדברים לוקחים לי הרבה יותר זמן מאשר לאחרים. כשאני כותב משהו אני חייב לתת את זה למישהו שיבדוק לפני שאני מגיש להנהלה. מזל שהקצב של הילדים האלה מתאים לקצב שלי. לו הייתי מנסה להיכנס למקום נורמלי שעובד על תפוקה ועל הספק לא הייתי מתקבל."

"תמיד היה מכשול בגלל המוטוריקה העדינה. המון דברי שאחרים עשו בצורה מאד זורמת ופשוטה לי לקח הרבה יותר זמן. אנשים אחרים חותכים הרבה יותר מהר ממני. החיתוך שלהם הרבה יותר מדויק... יש נניח מתכון של כדורי תפוז"א שמצפים אותם בקמח, ביצה ופרורי לחם. אצלי זה יוצא "קבצ" כמה שהשתדלתי זה תמיד נדבק ותמיד לא יצא... כשהי צריך לפרק עופות, היה קשה לי. לזכור את השלבים. נכנסתי לעבודה ללא ראיון קבלה כי הייתי סטאז'ר במלון... אבל כשנתנו לי לחתוך עגבניות התברר שהיד שלי לא עובדת כמו יד רגילה... היו שלבים שהגעתי לבלק-אאוטים שלא זכרתי כלום, שהקשב והריכוז התפוצצו... בכלל אין לי חשיבה לטווח ארוך. סדר העבודה שלי, הכלים, ההכנה... אני צריך להשקיע בשביל כל דבר שאצל אחרים זה אוטומטי, הרבה מאד מחשבה. בקשר למתכונים, אפילו לזכור מתכונים פשוטים ביותר לא יכולתי. הכל בלגן אצלי בראש, בלגן רציני. נתנו לי לתבל את הסלטים, אבל גם בזה לא הצלחתי. הייתי שוכח מה אמרו לי לעשות."

"היה לי מאד קשה. כעסו עלי בענין של ארגון הזמן... היה לי מאד קשה... כשהייתי צריך להתמודד עם ילדים שנמצאו במקום שלי, במקום של ליקוי למידה, נתקעתי. הייתי עצמאי ועבדתי עם ילד אחד על אחד והיו לי קשיים. ובכיתה הקטנה הילדים לא הבינו אותי, היו לי המון בלבולים, היו תקלות בקומוניקציה, בכיתה היה ממש בלגן, בניהול שלי היה בלגן. לא ארגנתי נכון את הדברים. הילדים לא הבינו את הדרישות שלי, ואז היו הרבה דברים שקפצו אצלי מהקריזה... מאוחר יותר לימדתי מתמטיקה ילדים עם ליקויים והיה לי מאד

קשה להיכנס לראש שלהם, איך להתאים להם את הלמידה, ופעם אחת שגיתי בעצמי בפתרון תרגיל והטעיתי אחת התלמידות במבחן המתכונת. עשו עם זה תרגיל מסריח באוזני כל התלמידים והמורים. רכז המקצוע שלי לא מאמין לחלוטין בלקויות למידה. לקווי למידה אצלו שווה למפגרים."

"הבעייה העיקרית שלי היא הבעיה האישית עם המנהל/ת והקולגות. האמת שאני עדיין לומד את נושא הדו-שיח עם העולם. המון פעמים אני מפספס דברים, וזה כנראה חלק מהלקות שלי. "הם", למשל, מאד נעלבו כשלא באתי לאירועים שהם ערכו אחה"צ. אני בכלל לא הבנתי מה הקטע, אני בא ללמד והולך הביתה. לא מעניינים אותי כל האירועים שלהם. משהו בשיח החברתי לא ברור לי. מה מצפים ממני? אני כאילו בא לעשות את העבודה שלי וללכת הביתה. לא מענין אותי שום דבר מעבר לזה. קודים חברתיים לא כתובים – זה ממש קשה לי. אני לא מבין את הקודים האלה."

"היתה מנהלת שדרשה ממני לעשות תכנית עבודה שנתית. אמרתי לה שזה לא מתאים לי, שאני לא חושב שאני צריך לעשות עבודה כזאת... אבל היא דרשה ועשיתי את זה, אבל היה לי קשה, היה לי קשה, מאד קשה. כיום אני מקבל חופש מוחלט בעבודה... אבל גם זה לא טוב. החופש הזה לא קל לי. לפעמים אני מוצא את עצמי כאילו אבוד בו. אני מרגיש שאני צריך יותר מסגרת, כי אצלי שום דבר לא רשום. הכל בראש."

"הקשיים מאד גדולים... כושר הריכוז שלי גרוע בעיקר כשאני צריך לשבת עם תיקים מלאים בפרטים. אני חד מאד בקטע נקודתי אבל לא כשיש חומרים רבים. בקטע של הכתיבה מאד קשה לי. בעצם אני לא מסוגל כמעט לכתוב בעצמי. אין לי מושג בלשון. אני לא יודע לפסק, אני לא יודע לכתוב מלה בלי שגיאות. קשה לי גם להשתלט על ענייני כספים, לזכור ולגבות כספים. עומס זה האויב מספר אחד שלי. אני לא מסוגל להסתדר עם עומס. קשה לי לערוך סדר ואני לא יכול בלי סדר. אני תמיד תלוי במישהו, תמיד צריך מקל הליכה, כיסא גלגלים, אני נכה. קשה לי מאד עם זה בעבודה ובכלל."

"מספיק שיש שני אנשים שמדברים בחדר ואני יוצאת מפוקוס. או אם יש מוסיקה ברקע אני לא מסוגלת לעשות כלום. אני לא מסוגלת להפריד בין רעשים. אם יש מוסיקה בחדר אני לא מסוגלת לשים לב למה שאומרים לי. גם בלי זה יש לי קצרים בתקשורת. אומרים לי לבוא ביום מסויים או בשעה מסויימת ואני מגיעה בשעה אחרת או ביום אחר. קושי אחר זה למשל לסדר חומרים לפי סדר אלפביתי. זה לא אוטומטי אצלי. זה לא רץ לי בראש. אני צריכה לרשום ליי את הסדר וללכת עם פתק. זה לוקח לי הרבה זמן וגם אז אני מתבלבלת. שמה את התיק הלא נכון במקום הלא נכון. אותו הדבר לגבי סדר כרונולוגי של תאריכים. מאד קשה לי עם מספרי החדשים. כל הדברים לוקחים לי המון זמן. בגדול קשה לי, קשה לי. לפעמים צריך לחזור ולומר לי כל דבר כמה פעמים משום שקשה לי להפוך את המלים שאומרים לי למשהו משמעותי. אני צריכה לשוע אותן כמה פעמים בשביל זה. אני גם לא מדברת באופן רצוף. לפעמים אני בולעת חצאי מלים וקשה להבין אותי. הכל כאילו לא מתקתק ויש סחבת של דברים. אני לא מסוגלת לרשום במהירות מה שאומרים לי. באנגלית אני לא מסוגלת לקרוא מלה אחת אפילו."

"קשה לי להסביר את עצמי, בכלל, בכל סיטואציה, ואני מנסה להתחמק עד כמה שאפשר מהמשפט החוזר אלי - 'אני לא מבין אותך.' אני מתחמק עד כמה שאפשר מלהגיע משיחות בעבודה, אפילו סתם שיחות. אני נועל את

הדלת. יש לי חדר משלי, כי אם הדלת פתוחה אנשים עוברים ומדברים אתי... ולי גם חשוב מאד לשמור על הזמן כי קשה לי מאד להתארגן ואני לא רוצה להישאר מאוחר. בהתחלה נשארתי המון. קשה לי להתרכז בעבודה כשעוברים ומדברים על ידי. אני לא רוצה שיפריעו לי וגם לא מעוניין שיגלו שיש לי קשיים. גם בחדר האוכל אני לא יושב. אני כל הזמן חושש שישאלו אותי שאלות, שיבקרו אותי, שלא יבינו מה אני אומר. שאני לא אבין מה אומרים לי, מה רוצים ממני. לפעמים הכל נשמע לי מין משחקי מלים סתם."

"כשאני במעבדה, אני מרגיש כמו עכבר ניסוי. אני עם בעית הריכוז שלי קשה לי מאד להחזיק מעמד שעות מול מבחנות בחדר סגור. מאד מעניין אותי להתעסק במחקר, אבל מצד שני נורא קשה לי במעבדה, להיות תקוע שם עם איזו מטלה רוטינית כל היום. מין עיסוק איטי בתוך סגירות עם בעית הריכוז שלי. הרבה דברים מתפקששים לי בגלל זה. זה חסר משמעות בשבילי אז אני עושה "חארטה". זאת כאילו מין היתקעות בשבילי. קשה לי להשתלב בזה."

"אין לי מושג איך להגיע למקומות שאני צריכה להגיע אליהם. זה קורה לי כל יום. לגבי הדוחות היומיומיים שאני צריכה לכתוב, אני כל הזמן משחזרת פתקים כי הם כל הזמן הולכים לי לאיבוד. גם בדיעבד לא ברור לי אף פעם אם הדוחות שכבר כתבתי נמצאים בידי, ובטח שאין לי מושג מה כתבתי בהם. אני משקיעה כל כך הרבה בעצם ההתארגנות שאני לא טורחת כל כך לבדוק מה כתוב בניירות האלה. ובתוך כל זה אני מוצפת רגשית מהבעיות של המטופלים. אני לא מסוגלת לעשות הפרדה ממשית בין הבעיות שלהם ושלי, אני כל כך מזדהה עם סבל שבמקום להוציא אותם מהבור אני יורדת איתם למטה. אני מגיעה לפעמים ממש למשברים אישיים. גם בישיבות צוות קשה לי לא פעם. משום שחושבים שאני אינטליגנטית מבקשים ממני לערוך כל מיני חישובים מתמטיים כשיש צורך בכך, ואני עושה כל מיני מניפולציות כדי להתחמק מזה בלי לפוגג את התמונה יש להם עליי. קשה לי מאד גם בהשתלמויות החובה השבועיות. מאד קשה עם תרגילים ומבחנים. קשה עד בלתי אפשרי. קשה לי שאני לא יכולה להראות כלפי חוץ כמה באמת אני שווה."

"הקשיים הבסיסיים שלי נשארו אותם קשיים – קשה לי להתבטא גם בדיבור וגם בכתיבה וקשה לי להתרכז, לשבת הרבה זמן ולהתרכז. אני יושב על כל מטלה המון זמן, המון. פי שניים, אם לא יותר, מאנשים אחרים. לוקח לי המון זמן להתרכז. גם ארגון הזמן שלי לא טוב. קורה הרבה שאני מאחר. ככה היה בלימודים וככה בעבודה. יש לי גם טעויות לפעמים בכתיבה של התוכנה. יש מקרים שאני מפספס איזה פרט חשוב זה עלול לעלות למפעל הרבה כסף. אני לא יודע למה לא מעיפים אותי. ברור לי שכל האחרים עובדים יותר טוב ממני במשימות קצרות טווח, אבל יכול להיות שבסופו של דבר בקצב שלי ובמשכורת הנמוכה שמשלמים לי אני רנטבילי."

"אני לא זוכרת את שמות הקודים במחשב למרות שאין לי בעייה להשתמש בו טוב בלי לזכור את הקודים. בתיאוריה אין לי מושג איזה כפתור נמצא איפה, אבל במעשה אני פועלת בעיניים עצומות. הבעיות שלי הן, כפי שהיו, בקריאה ובכתיבה ופה, בישיבות צריך לכתוב הכל. זה היה לי קשה. קשה מאד. מאוחר יותר מצאתי דרך שיעזרו לי בזה. יש לי עדיין בעיות בעניין הזה גם היום. אני יותר איטית. קשה לי לקרוא ולהבין מיד. אני יצאת אז החוצה מהמשרד וקוראת עוד פעם ועוד פעם. כשאני כותבת מיילים יש בהם שגיאות. למוסדות חיצוניים אני לא מעיזה לכתוב, רק לגופים שבתוך המשרד. קשה לי עם ניסוח דברים."

בעיקר להתבטא במהירות בתחכום כלשהו. בכלל קשה לי כל מה שקשור לשפה. גם באנגלית קשה לי מאד. בעצם אני לא קוראת אנגלית בכלל. אני לא מסוגלת להבין אף מייל באנגלית ויש הרבה כאלה. זה בהחלט לא נעים ואני בינתיים מחביאה את זה."

"התקבלתי אבל היה לי מאד קשה. לא היו פה חונכים, לא תוספת זמן, לא שום דבר, והדרישות היו מאד תובעניות. למצוא הכל לבד, להתמודד... אני מודה שלא

חיכיתי שיעיפו אותי. קמתי והלכתי... בכלל קשה לי מאד לקום בבוקר, להגיע למשרד... אני לא יכול להיות מישהו שחושב רק על הקריירה שלו, והמלחמה המטורפת הזאת על הישגיות ארבע עשרה שעות ביממה. אני לא יכול. אני אוהב להסתכל מהחלון. אני לא יכול. כנראה שהיה שם משהו מתיש גם ברמה של הקשרים הבינאישיים. אמרתי לעצמי: 'מה אני צריך את זה?'"

"תוקף אותי חוסר ביטחון. זאת חווייה שקשה להסביר ובוודאי שקשה לבטל אותה.

זה משהו שקיים בי והוא צץ בכל פעם מחדש... את מבינה הכישלון מגיע דרך הקהל שמגיב להרצאה שלא מבין מה אני אומרת, ואז, בכל פעם מחדש קיימת תחושת הכישלון. דבר נוסף הוא שקשה לי לקבל את המציאות המוגבלת שמציעים לי. אני משקיעה הרבה יותר מאנשים אחרים וזה, מבחינתי, רק מגדיל את הפער בין המציאות שאני רוצה להגיע אליה לבין מה שקורה לי באמת... יש לי המון מה להגיד ואני מתקשה להגיד את זה כך שיבינו אותי... ואני צריך להתמודד בנוסף עם כל הפחדים שלי, עם כל הליקויים, עם הקריאה האיטית, עם הפחדים התמידיים וההיסוסים החוזרים האם אני מוכשר באמת, ואיך אני שיש לי דיסלקסיה כזאת מסוגל בכלל להגיד לאנשים מה מתאים להם ומה לא מתאים, להעיר להם הערות, אני עם האיטיות שלי שמשמיות של חודשים לוקחות לי שנים. אני מרגישה שזה לא רק הענין של הקריאה והכתיבה. זאת התחושה הפנימית שלי, הספק אולי אני לא טובה מספיק. הספקות עולים בי בכל פעם מחדש. היו הרבה מקרים שאמרתי לעצמי: 'את לא מבינה בזה, אז מה את מתעסקת במשהו שאת לא מבינה בו?'

סיכום הבעיות הדומיננטיות העולות מהדברים:

מספרן המרובה של הדוגמאות המייצגות מוטיב זה נובע מריבוי הניואנסים תלויי הליקויים השונים המשפיעים על יכולתם של הבוגרים המאופיינים בהם להשתלב בעבודה ולהגיע להישגים התואמים את פוטנציאל הידע הטמון בהם. ניתן לחלק את הקשיים המופיעים ברצף הדוגמאות למספר קטגוריות:

- א. קשיים לגביהם הוקנו כביכול איסטרטגיות התמודדות שיטתיות במשך שנות הטיפול במרכזי התמיכה המצויים במסגרות הלמידה השונות, כמו: הפרעות קשב וריכוז, חלוקת קשב בלתי מותאמת, קשיים בהתארגנות בזמן, וכן הקושי בבקשת עזרה לגבי אותן הפרעות שאינן ניתנות לעקיפה – בעיות קריאה וכתובה בעברית ובאנגלית וכיוצ"ב. כל אלה נותרו, כמסתבר, בלתי פתורים כפי שהיו לפני העבודה הטיפולית במרכזים הנ"ל.
- ב. קשיים קרדינליים נוספים, כמו: בעיות בתקשורת שבע"פ, הבנה של קודים חברתיים, הפרדה רגשית בזמן העבודה עם מטופלים הסובלים מליקויי למידה דומים, ועוד, לא הגיעו לכלל טיפול כלשהו במרכזי התמיכה, או משום שלא נצפו כראוי, או מתוך שלא היו רלוונטיים ללמידה האקדמית. הם הפכו, לעומת זאת, לקריטיים עם ניסיונות ההשתלבות בעולם התעסוקה.
- ג. בעיות בתחומים הרגשיים, בעיקר בתחום הדימוי העצמי וביכולות ההתמודדות הנובעות ממנו מופיעים אצל רוב הדוברים, ונראה שהם קובעים יותר משאר מרכיבי הקשיים וסיבותיהם את גורלם התעסוקתי של בוגרים הסובלים מליקויי למידה, את התקבלותם, הישרדותם וקידומם בשוק העבודה.

המסקנות התיאורטיות העולות מהדברים נוגעות שוב בתחום הכתם השחור שכיסה עד לאחרונה את המודעות בדבר קבוענם של הליקויים לארוך כל החיים.

מבחינה יישומית מחזקות המסקנות את הנאמר בדבר הצורך הקריטי בהבחנה ובהכוונה מדוקדקת ומותאמת ליקויים וחזקות לפני תחילת הלמידה, בטיפול רגשי אינטנסיבי ועמוק יותר בזמן הלימודים ובהדרכה סימולטיבית ארוכת טווח ורחבת פנים משך שנות הלמידה ביחס לדרישות המקצועיות והחברתיות של התחום הנלמד בשלב יישומו המעשי. במקביל נדרשת הכנה מתאימה בתחומי הידע, הקבלה והתמיכה של נותני העבודה הקולטים למפעליהם, במכוון או שלא במכוון, לקויי למידה שהוכשרו למקצועות הרלוונטיים, באופן שיוכיח את עצמו כרווחי מבחינה כלכלית, חברתית ואישית.

ה. איסטרטגיות התמודדות והישרדות

יכולת השרידה הנה אחת מהאיסטרטגיות הנפשיות המתפתחות לאורך השנים באופן קיצוני ביותר אצל אנשים הסובלים מליקויי למידה. יכולת זו מתבטאת הן בהשקפת העולם הכוללת, והן בדרכי העמידה הישירות והעקיפות שלהם מול נציגי המימסדים החברתיים בתוכם הם מעוניינים להשתלב. ללא כוח מפצה זה היתה עצם אפשרות השרידה, אם במסגרת הלימודית, אם במסגרת החברתית, ולפרקים אפילו במסגרת המשפחתית מוטלת בספק, אם לא בלתי אפשרית כלל. עם זאת אין ספק לגבי כמויות האנרגיה הנפשית והפיזית המושקעות בפיתוחו, לא פעם על חשבון השקעה חיונית וחשובה יותר בנושא ההתמודדות עצמו – לימודים, חברה או במקרה הנדון - תעסוקה.

השקעת יתר – פיזית ונפשית

"לא פיטרו אותי עד היום בגלל הנאמנות שלי, אני מראה גם חריצות רבה,

"אני תמיד אעבוד יותר קשה כדי להוכיח את עצמי."

"כל הזמן אני מנסה להיות הכי טובה, להצדיק את עצמי, כל הזמן להצדיק, כי אולי לא מגיע לי. זאת ההרגשה שתמיד מלווה אותי שאולי לא מגיע לי... ואני צריכה להוכיח את עצמי..."

"לאורך שנים של לקות למידה אדם מפתח צורך להוכיח את עצמו... לאיזה הישגים שאתה לא מגיע, זה לא מספיק, כי השורש הוא הצורך להוכיח את עצמך, הצורך האינסופי באהבה שנובע מחוסר ביטחון שמגיע לי בכלל שיאהבו אותי, שאני מספיק טוב, כי אהבה הרי תלוייה בהישגים... ואתה מנסה להיות הכל ולעשות הכל ואז עולים הקשיים של ההתארגנות ומופיע הפער בין הרעיונות ובין הביצוע. אני חי בפחד מתוך אותו צורך להוכיח את עצמי כל הזמן. ההתעסקות בזה גוזלת אנרגיה נפשית אדירה."

"בתחום העבודה אני משתדל להיות בעל שתי תכונות חשובות: קודם כל להיות בן אדם שנוח לעבוד איתו.... אז קודם כל סיגלתי לעצמי חיוך וקסם אישי. זה הדבר הראשון שנורא עוזר לי להחזיק מעמד בעבודה. דבר שני יש לי איזה סוג של מסירות ומשמעת. גם אלה כלים מאד חשובים."

"בנוסף לעבודה המקצועית, הטיפולית, חיפשתי "נישות" טכניות שבהן יכולתי לעזור יותר מאחרים, נניח תיקונים ועזרה במחשבים שרוב האנשים במקום פחות מחוברים אליהם ממני. אני עוזר לכולם בזה, בכל פעם שהם נזקקים לזה. או

הנושא של דיבור באנגלית שאצלי הוא מהבית ואנשים במקום מתקשים בזה...
כלומר ניסיתי למצוא עוד מישורים לצד המישור המקצועי כדי להוכיח את
היעילות שלי."

"השקעתי בעבודה מאמצים שמורים אחרים לא השקיעו. הייתי מגיע אל הילדים
אחרי הלימודים,
נוסע איתם בהסעה שלהם, יושב איתם, אוכל איתם, מדבר איתם, צוחק
איתם, מכין איתם את
הארוחות, מכין איתם שעורי בית... נסחפתי... היה חשוב לי להראות
שמקבלי אציל'תמורה
בעד האגרה'... שאני לא לוקח שום דבר כמובן מאליו."

"המוצא שלי מהבעיות שקשורות בליקויים טמון בקסם האישי שפיתחתי. אני
חושב שכל לקוי למידה, לא חשוב באיזו מסגרת הוא לומד, צריך לעבור סדנה
של קסם אישי כדי לגשר על הפערים המעשיים שבהם הוא נתקל אח"כ
בעבודה. חשוב מאד איך הוא מציג את הדברים, איך חוש ההומור שלו, איך הוא
יכול כשצריך לרמות, לשקר שקרים לבנים, למשל לתת לחברה למלא טפסים
מסויימים... הוא צריך לדעת ליצור תחושה של אמפתיה. זה מה שאני עושה היום
במקצוע שלי. אני גורם לשופטים להזיל דמעה. כשהתחלתי במשרד עזרתי
למזכירה בכל מיני דברים – בייעוץ אישי, בסידורים. הייתי סוג של פסיכולוג, של
כומר, של עוזר שסוחר תיקים והולך בשבילה בשליחויות לבית המשפט, ואז,
אחרי זמן סיפרתי לה על קשיי הכתיבה והקריאה שלי והיא התחילה לעזור לי
ולחפות עליי. גם ביחס לבוס הגדול נהגתי בדרך דומה, התקנתי לו כל מיני
דברים בבית, הייתי איש טכני, מין כולבויניק. לגבי לקוחות, אני מחמיא להם, אני
שומע אותם, אני יוצר איתם סוג של קשר רגשי כדי שלא יעזבו אותי. לעתים
קרובות אני בכלל לא גובה כסף על ייעוץ שאין לו המשך, שאין כבר צורך לגביו
בהמשך. חשוב לי מאד שאנשים יגידו איזה בחור טוב אני, שיגידו – 'ואוו, איזה
מוצלח'. אני נסחף ונותן הרבה יותר ממה שאני צריך לתת, העיקר שיגידו – 'ואוו
על איזה תותח נפלתי'. אני מומחה למניפולציות רגשיות, אני אלוף בזה, ובכל
הצדדים של הכנת הכתוב אני נעזר במזכירה שיודעת. בלעדיה הייתי מתרסק.
כשאני צריך לקרוא מהכתוב, אני עושה לי סימנים כמו תווים אפילו לגבי הטון
של המלים. העיקר שהכל יהי ה מסודר מראש – היומן, הניירות. אחרת אני
מתרסק."

"אני רושמת כל דבר והולכת עם פתק. אחרת אני מתבלבלת ולא זוכרת כלום,
או מערבבת את הסדר בדברים. אני גם מבקשת אישור על כל דבר שאני עושה,
לפעמים יותר מפעם אחת."

"בסוף היום אני לוקחת עבודה הביתה ואני שלמה עם זה. זה חלק ממה שאני
לוקחת בחשבון כשאני מקבלת עבודה. אני משקיעה יותר שעות בשביל לגמור
את המשימות, וזה בסדר מבחינתי. אני יודעת שאני צריכה להשקיע יותר, העיקר
שהעבודה נעשית, ונעשית טוב. אני גם פותחת את המחלקה בבוקר. אני מגיעה
בערך ב-600 כשהמחלקה נפתחת ב-800. עד שהמחלקה נפתחת אני מסיימת
להכין ולקרוא את כל מה שאני צריכה לעשות באותו יום ואז אני מתחילה את
העבודה השוטפת." חוץ מכל זה למדתי שהצד החזק שלי הוא בעבודה של אחד
מול אחד, אז חיפשתי ומצאתי את המקומות האלה בתוך המסגרת והתמקדתי
בהם. ממש בחרתי את זה. זה ממש מתאים לי."

"השקעתי ואני משקיע שעות, שעות נוספות רבות בעבודה, לפעמים הייתי עובד גם בששי ושבת. אני משתדל לעשות כל מה שמבקשים ממני, גם אם מדובר בדברים טפשיים וקטנים, אני נותן את השרות בסבר פנים יפות, אני משתדל להיות נחמד לכולם."

"אני חיה תמיד בתחושה שאני צריכה להוכיח את עצמי יותר מאחרים וזה גוזל ממני הרבה אנרגיה רגשית ופיזית. אני נותנת 300%... אני צריכה תמיד לעשות את הדבר הכי קשה... אני צריכה לעקוף את כל העובדים האחרים במאמצים שאני משקיעה, לעבוד מ-800 בבוקר עד 200בלילה, לקחת על עצמי המון תפקידים. על כל החולשות שלי אני חייבת לחפות בעזרת הפגנה של מוטיבציה עצומה, ומערכת החיפויים הזאת מביאה אותי לא פעם למשברים אישיים לא קלים. וגם המשברים האלה, העייפות הזאת, ההקרבה הזאת כאילו, הופכים אצלי למניפולציה. כאילו רק ככה יאמינו כולם כמה קשה אני עובדת, כמה אני באפיסת כוחות. רק ככה הם לא יעזיבו אותי, ככה לא אעמוד בסכנת העפה."

"אני מסתמכת ובוטחת ביצירתיות שלי ובשליטה הטובה שלי החומרים המקצועיים. בזה אני יותר טובה מכולם במשרד. ובקשר לחולשות שלי, למדתי לשחק - להחביא אותן ולהראות ולהבליט רק את הדברים החזקים שלי שבהם אני בטוחה. חוץ מזה אני משתדלת גם להיות נחמדה לכולם."

סיכום

הטון העיקרי העולה ממכלול הניואנסים והסגנונות המוצגים הוא טון של השתדלות אינסופית לרצות, לעמוד בציפיות, להוכיח יכולת, ערך, וכדו'. למען מימושה של אידאת פיזיו זו האמורה להוות חווייה מתקנת לתחושת עומק כשלונית שעצבה את עולמם הפנימי של לקויי הלמידה מאז ילדותם הרכה, הם מוכנים לכל מאמץ פיזי ולכל השקעה נפשית אשר נדרשים מהם או מנודבים על ידם ללא דרישה חיצונית.

נראה לי שנכונות מסורה זו שלהם ראוי שתוצג במלוא עוצמתה בפניהם של המעסיקים האומדים בדרך-כלל את מועסקיהם בקני-מידה של הספקים מכומתים בזמן קצוב בלבד. לו השכילו לראות ולקחת בחשבון לטווח ארוך את הרווחים המשמעותיים שהם עשויים להרוויח מהמסירות העמוקה, הדבקות במטרה ומשך ההשקעה, בנוסף ליצירתיות ולידע של הבוגרים הסובלים מליקויי למידה שהתמחו בתחומים המקצועיים הרלוונטיים להם, יתכן שהיו מבכרים אותם באופן בולט, למרות מגבלותיהם המצריכות תנאי עבודה מותאמים, על פני בוגרים אחרים החפים מליקויים אבל גם מכל התוספים האישיותיים וההתנהלותיים הנזכרים.

ה1. פשרות לגבי סטטוס, משכורת, אפשרויות קידום

הפשרה הפילוסופית בין חלום החיים לפרעונו, היא תנאי הכרחי לאיזון הנפשי בחייו של כל אדם. קיומה תלוי בהשלמה אמיתית ומסופקת עם היישום החלקי של כוליות השאיפות ועם תודעת הויתור הכרוכה בכך. האפשרות להגיע למצב כזה פרובלמטית מאד במקרים של לקויי הלמידה הניצבים יום יום מול פער אימתני בין גובה ציפיותיהם מעצמם לבין סיכויי גישומן הקונקרטיים, וכתוצאה מכך מול עומק התסכול ההופך את ההשלמה והויתור הכביכוליים שלהם לכניעה כאובה ומאולצת לתנאים של נחיתות שאינם תלויים בהם.

כלומר ההתמודדות הפילוסופית והמעשית של כל אדם באשר הוא על קו פרשת המים בין ויתור לדבקות במטרה, התמודדות המופיעה בדרך כלל באופן בולט בתקופות חיים מסויימות, הופכת אצל לקוי הלמידה להיקרעות פנימית קיצונית בין תחושת היכולת לתחושת אי היכולת, בין הצורך בהוכחה עצמית לבין הדחף להיכנע, בין סיכוי לסיפוק אינטלקטואלי לבין השלמה עם עיסוק חסר כל סיפוק מסוג זה. זאת מבלי לדבר על פשרה לגבי רמת המשכורת וכיוצ"ב. כל זה כאשר מדי פעם, בורקים הבזקים של הצלחה המעוררים שוב תקוות לגבי שאיפות חבויות, ובמקביל מתחוללות מעידות ומפולות שיוצרות רגרסיה רגשית חוזרת.

"בסופו של דבר החלטתי לא להמשיך עם הראיונות והכשלונות, ונכנסתי לעבודה של תמיכה טכנית בטלפון. זאת מין עבודה סטודנטיאלית של מי שיש לו מושג במחשבים יכול לעשות, וגם את זה נתן לי בן דוד שלי שעמד לעזוב את התפקיד ולא הצליח למצוא לו מחליף. זאת עבודה שלא מקדמת לשום מקום ושמשלמים בה שכר מינימום."

"בסופו של דבר התגייסתי למשטרה שמבחינתי זאת ירידה. אני מרגישה שירדתי כי הרמה פה בהחלט לא גבוהה. למדתי להנמיך ציפיות."

"אני ויתרתי על השאיפה שלי להיות במאי. להגיד לך שזה לא מתסכל אותי יום יום? מה זה מתסכל... אבל הגעתי עם זה לאיזה סוג של השלמה... העדפתי משהו מוגבל אבל בטוח."

"השלמתי עם זה שאני עומד כל שנה במעמד המחורבן הזה של ציפייה למכתב פיטורין, עם זה שלא יתנו לי אף פעם קביעות... עם זה שכל שנה אני עומד בקטע הזה של תחנונים לעבודה, למרות שזה מתסכל ומיאש."

"אני עובד לא קבוע, אני מקבל חצי משרה מהמועצה ואין לי שום זכויות... אני תקוע, אני חסר זכויות."

"אחת החולשות של המקום זה שאין אפשרות להתפתח בו. לפעמים ההרגשה שזה לא טובה לי. מצד אחד זה פחות או יותר בטוח. מצד שני לפעמים אני חושב שאני כן רוצה להתפתח, אבל לחפש מקום אחר זה מפחיד. הסיכויים שלי למצוא הם דלים, ככה שאני מתפשר. במצבי, עם הליקויים שלי, עם קצב העבודה שלי, אני יכול להפסיד הרבה אם אזוז מפה. בסופו של דבר אני חושב שהתברגתי איכשהו למרות האכזבה של ההיתקעות שיש לי."

"מעבר לכל ההצלחה שלי פה, מבחינתי זאת התפשרות ענקית, התפשרות ענקית. אני בטוחה שאני יכולה להיות במקום שבו ארויח פי עשרה ממה שאני מרוויחה פה. כאן המשכורת היא על הפנים, וגם לא מעריכים כל כך את התפקיד שלי. למה אני לא הולכת? למה אני לא מציעה את עצמי למשרה באחת החברות המכובדות בתחום? בגלל הליקוי שלי, בגלל הדיסלקסיה, בגלל האנגלית בחברות האלה הכל עובד באנגלית... והויתור הזה שלי זאת התפשרות, זאת התפשרות ענקית מבחינתי, וזה מבאס אותי מאד."

סיכום

דרכי השרידה המתוארות על ידי משתתפי המחקר מתרכזות סביב שני צירים מרכזיים – האחד המתבטא בהשקעת יתר – פיזית ורגשית כמו: שעות עבודה מרובות, עזרה במטלות ובעיסוקים שאינם קשורים בעבודה עצמה, הוכחה בלתי פוסקת של מאמץ חיצוני נראה לעין וכדו', ולצד כל אלה – שמירה מודעת ומאומצת על דימוי של אדם נוח לסביבתו, חביב על מעסיקיו ועד כמה שאפשר אף שופע קסם אישי וחברתי.

ציר השרידה השני, המקביל בעיקרון לראשון, נבנה על פשרה מראש לגבי הישגים פורמליים של סטטוס, משכורת ואפשרויות קידום. ארבעה מוקדים מרכזיים מסתמנים עפ"י דברי הדוברים במערך הפשרה המדובר: ויתור על החלום, קרי עלהתכנון המקצועי הראשוני והסתפקות ברסיסים ממנו, ויתור על זכויות מקצועיות בסיסיות, כמו קביעות במקום העבודה והנובע ממנה ביחס לשכר ולקשור אליו, ויתור על יוקרה מקצועית וויתור על

קידום ופיתוח קריירה. כל אלה מלווים בתחושת תסכול עמוקה המוצגת על ידם כתולדה טבעית וחסרת פתרון של מציאות חייהם ה"לקויים".
אלא שגם בנושא זה, כמו בקודמיו, מסתמן יותר מכל מגבלה אובייקטיבית הנובעת מליקויי הלמידה המאפיינים את הנ"ל כוחה ההרסני של תחושת הכשל ארוכת השנים. תחושה אשר גימדה ומעכה את דימויים העצמי לכדי אורגן העסוק בלי הפסקה בהצדקה קיומית עקרונית המוטלת, לדעתם, בספק גדול, והדורשת, לכן, את מכלול ה"פיצויים" ההכרחיים הנזכרים על מנת שלא להיפלט מהמערכת שהסכימה לקלטם למרות מגבלותיהם החמורות.

ו. פיטורים, החלפה חוזרת של מקומות עבודה

במצבים בהם אין המסגרת התעסוקתית מעוניינת להמשיך ולהחזיק בהם למרות מאמציהם, או, לחילופין באותם מקרים בהם תחושת התסכול של הבוגרים עצמם עזה ביותר בשל פער יוצא דופן בין רמת יכולותיהם המקצועיות כפי שהן נאמדות על ידם לבין רמת עיסוקיהם הממשיים, מסתמנים פיטורים והתפטרויות ומעברים רבים במרווחי זמן קצרים ממסגרת למסגרת, ולפרקים אף החלטה של הסבה לכיוון תעסוקתי שאין לו כל קשר להכשרה המקצועית הקודמת, גם אם זו היתה ארוכה ומוצלחת ביותר.

"לפני שנתיים עבדתי חצי שנה במפעל מסויים. שילמו לי שכר מינימום, העסיקו אותי במשהו שכל אחד שיש לו מושג כלשהו במחשבים יכול לעשות, לא היהשום קידום בעבודה הזאת וציפו שאעבוד ימים של עשר שעות עם הערות ביקורת כל הזמן. עזבתי, ומאז אני מחפש עבודה."

"אחרי שנתיים בחינוך החלטתי לעבור למשטרה... במשרד החינוך הייתי צריכה להילחם הרבה יותר מאחרים כדי לקבל קביעות ולהוכיח את עצמי... במשטרה הרמה לא גבוהה... השאיפה שלי היתה להיות קצינה, אבל בגיבוש הראשון נכשלתי. אחרי הגיבוש השני שאותו עברתי נכנסתי לקורס קצינים והרגשתי שם איום ונורא, בעיקר בגלל הכשלונות שלי בכתיבת מסמכים. עזבתי אחרי שישה חודשים, חודשיים לפני סיום הקורס... אני עדיין כועסת על ההתנהלות של המערכת שלימדה אותי שאתה נותן ואתה רוצה להשקיע וזה לא הולך. לא נעים לי כל הזמן. אני מרגישה לא נעים. לא נוח."

"למעשה היום פוטרתי ממקום העבודה האחרון שלי... אם היה נתפס לי הגב, או היתה לי מחלה פיזית אחרת, ההתייחסות אליי היתה אחרת... הפחד הקמאי הזה מדבר לא לגמרי מוגדר אצל אדם שסובל מתקלות שדומות לאלה של המטופלים שלו... חיכו לי בסיבוב. גם הפרוייקט הקודם הסתיים לא טוב לגבי. היתה שם גזרה של צמצומים ואני נשברתי והתפטרתי. עכשיו השאלה היא איך מפרשים את ה'סיפור' הזה – האם עזבתי משום שנכשלתי, שהייתי לא בסדר, שלא התמודדתי עם המצב כמו שצריך, נשברתי, או שפעלתי נכון בתנאים שנוצרו?"

אחרי הפיטורים מהפרוייקט הזה, כמעט הפכתי לרועה צאן. מאד רציתי אבל באופן אבסורדי איש לא קיבל אותי לעבודה. טיפוס אקדמי כמוני, עירוני... נתפסתי כמו איזה תמהוני שרוצה פסק זמן מהחיים. כך שזה לא יצא לפועל למרות שמאד רציתי. בלית ברירה הלכתי לעבוד במטבח, במסעדה. הייתי עוזר טבח... אבל גם שם לא נשארתי זמן רב. הכל התפרק ועזבתי. אז החלטתי

להיות עצמאי ולעזור לסטודנטים כמוני, לקווי למידה, להתמודד עם הליקויים שלהם. פניתי למימסדים אקדמיים שונים בענין והייתי מאד קרוב. כמעט התקבלתי למשרה באחת מהמכללות שהקציבה לזה איזה רבע תקן. בסוף לא התקבלתי. לא אמרו לי שזה בגלל ליקוי הלמידה שלי. אמרו משהו כמו 'אתה טוב אבל לא בבית ספרנו.' לקחו מישהו אחר. חזרתי לעבוד במסעדה במשמרות. לכאורה זאת נראית עבודה פשוטה, אבל במסעדה אתה צריך לייצר הספקים, להיות מאד זריז, מאד יעיל, מאד ממוקד. אם אתה לא ממוקד במטבח אתה חותך את עצמך. זאת היתה מסעדה שהמנות בה הוכנו בזמן אמת והעבודה נעשתה בלחץ. עד היום אני יודע להכין סלט קצוץ תוך שתי דקות. אבל לאורך זמן היה קשה והחלטתי להפסיק. ושוב עברתי חווייה של כישלון, של בזבוז, חוסר התמדה, של הצורך להגיד לעצמי 'גם זה לא בשבילי.' זאת עוד פעם בחירה וציפייה והתכוונות וכישלון. אחרי כל המסע הארוך הזה הגיעה ההצעה האחרונה שהתאימה לי, שהרגשתי שאני מצליח לקשור קשר טוב עם המטופלים, ושהיום פוטרתי ממנה. בעית הדוחו"ת ומי יודע מה עוד. לא אומרים לי. להפך, הכל נעשה בהערכה ובאהבה, כביכול. אני מפוטר עם מכתב המלצה נפלא... מבלי שהודיעו על זה דבר למטופלים שלי. ושוב, הכל חוזר להתחלה."

הפכתי לעוזר צלם... ניצלו אותי מאד. עזבתי שם והלכתי לשוק הגדול. עבדתי בכל מיני הפקות. כסף לא היה. בסוף חבר המליץ עלי וקיבלתי את העבודה הנוכחית."

"ניסיתי למצוא תעסוקה... היה לי מאד קשה. עבדתי בכל מיני עבודות מזדמנות. עבדתי באריזה של סוכריות, עד שמצאתי את העבודה הנוכחית."

"כשהמנהלת דיברה אלי הרגשתי כאילו אני עומד בפני כיתת יורים.... המדריכה שלי אמר לי אז: 'תשמע, אני במקומך הייתי מתפטרת. אמרתי: 'אני לא אתפטר כי זה לא ייראה יפה... אבל כשראיתי שהמנהלת מחפשת דרך להעיף אותי, אמרתי: 'אני מעיף את עצמי. עדיף כבר לוותר על הכל, ושוב יוצאים לעולם. אני לא יודע מה יקרה בשנה הבאה. אני מקווה שאמצא חצי משרה במקום אחר, בין חצי משרה ושני שליש משרה... זה עם קצת עבודה פרטית אחה"צ. האמת שלאור המצב הזה אני חושב שאם זה יקרה עוד פעם אני מפסיק למרות שאני כל כך מאמין במקצוע הזה."

"אחרי שהעיפו אותי מביתה"ס שבו עבדתי, הגעתי למפקחת והיא אמרה לי שהמנהלת הקודמת היתה מאד לא מרוצה ממני במובן החברתי והוסיפה 'בשמחה רבה אני מעבירה אותך מהמחוז שלי.' עברתי למחוז אחר... אבל בסופו של דבר לא התחלתי לעבוד גם שם. אח"כ עבדתי עבודה אינדיבידואלית והרגשתי שזאת עבודה שפשוט תפורה עליי, אבל גם זה נגמר. אני חושב שמה שלקוי אצלי מאד אלה היחסים הבינאישיים שבגללם הכל נדפק."

"עם הזמן למדתי שאני צריך סביבה מפרגנת. ברגע שיש מישהו ביקורתתי, אני פשוט נאטם.... במקום העבודה הראשון לא קיבלתי פרגון. הם היו מאד ביקורתיים ואני לא הצלחתי להשתלב, לא בצוות ולא בתפקיד. באיזה שהוא שלב הם העבירו אותי לתפקיד אחר, פחות יוקרתי, ושם היכרתי כמה אנשים והיה לי קצת יותר נוח, ובגלל זה קצת יותר הצלחתי, אבל עדיין התחושה היתה לא נעימה ושוב העבירו אותי, ושוב העבירו אותי ובסוף פטרו אותי. האמת, שאם אני היית ימעסיק לקוי למידה היה מאד מרתיע אותי, מאד מאד מרתיע. אחרי

הפיטורים האלה חתמתי וקיבלתי דמי אבטלה ועשיתי קורס של הסבה מקצועית, משהו בביוטכנולוגיה. סיימתי את הקורס שהיה ברמה ממש מצחיקה ושוב לא קיבלתי עבודה. שלחתי קו"ח בלי סוף וקיבלתי הצעה אחת... להיות סוכן ביטוח. לא היתה לי ברירה. הלכתי לקורס של סוכנות ביטוח, אבל בדיוק כשגמרתי את הקורס הזה קיבלתי את הצעת העבודה הנוכחית שהיא בכל זאת בתחום המקצוע האקדמי שלי. כאן אני אחראי על הציוד, על תחזוק התשתיות. האמת שזה תפקיד שלא התאים לי בכלל, לא היתה לי שום הכשרה אליו. הייתי בטוח שיפטרו אותי אחרי שבוע שבועיים. ואני בטוח שלא פטרו אותי עד עכשיו משום שכל ההחלטות בחברה הזאת הן לא הגיוניות. אין בוס שמדווח לבוס, אין היררכיה, ואני איכשהו מסתדר. אם אני הייתי במקומם הייתי מפטר אותי מזמן. הרי עצם זה שקבלו אותי למקום שלא מתאים לי מראה שתהליך קבלת ההחלטות פה הוא לא נכון, לא טוב. אני לא מספיק טוב ולעתים קרובות אני מחליט החלטות לא נכונות תראי, בהתחלה היו ממש מתעללים בי, קוראים לי כאילו דחוף בששי-שבת, מנצלים אותי, באים אליי בטענות, צועקים. אבל שוב, מחזיקים אותי. אני לא הייתי מקבל אדם כמוני לעבודה."

"אחרי שסיימתי ללמוד, לא הלכתי לחפש עבודה, כי חשבתי שאמשיך מיד ללמוד לתואר השני, ובאמת אחרי זמן קצר המחלתי ללמוד וזה היה סיוט. בסוף סיימתי אבל אני לא נמשך למה שמציעים לי לעשות עם זה. רוב ההצעות זה ללכת למכור כל מיני מוצרים שקשורים למעבדה... קיטים, כל מיני בדיקות. או זה או לעבוד במעבדה ששם אני מרגיש כמו עכבר במלכודת. זה משעמם אותי. עברתי לכן למשהו אחר – להדרכת טיולים. אני מבין עכשיו שהמשך הלימודים שלי לתואר שני היה מין דחית הכרעה, חשבתי שזה יזרוק אותי הלאה... יחשוף בפני איזה תחום שלא היכרתי, וזה לא קרה. היום אני מציע לאנשים שלפני שהם מחליטים מה ללמוד יבדקו את הצעות העבודה שמחכות להם אחר כך. בביוטכנולוגיה, לפחות, הכל כל כך קטן. בטיולים אני מרגיש מלך, אני בוס יחיד שקובע את הקצב. זה בכלל הרבה יותר מענין מאשר לדפוק לאנשים על הדלת ולנסות למכור להם משהו. אבל אולי אשנה הכל ואפנה להי טק. אני צריך להיות אקטיבי כל הזמן. פחות לשבת, לנסוע לפה, לנסוע לשם, לפתור דברים. הצרה שגם מדריך טיולים זה לא בדיוק מקצוע אם אני רוצה לבנות משפחה, בית, ילדים. קשה גם להחליף עבודות כל הזמן וקשה להיכנס לתוך משהו ולהיתקע בו כל הזמן. וגם מבחינתם של המעסיקים, הם לא מעוניינים באדם עם חולשות כמו שלי שצריך תוספת זמן, הם רוצים תוצרת ואם לא מספקים אותה לא מחזיקים את האדם. אני צריך סוג של עבודה שבה אני יכול להיות הבוס של עצמי. אולי באמת אעשה הסבה למחשבים. מה שבטוח שהפעם אבדוק את זה קודם לפני שאחליט להיכנס לזה. אולי אהפוך למרצה בנושא טיולים ואציע להרצות בנושא במקומות שונים. אני צריך להיסגר על עצמי מתישהו. אני נותן לדברים להתגלגל, יכול להיות שאני צריך כבר לכוון את עצמי קצת יותר."

"העבודה שבה התחלתי ועל פניה גם הצלחתי התחברה אצלי למשהו רגיש כל כך ולהשקעה גדולה כל כך שנשברתי והחלטתי לעזוב, לפחות לתקופה קצרה. אבל מאז, כמעט שנתיים לא עבדתי. נתתי קצת הרצאות בבתי אבות, משהו בסיסי כזה, על החברה הישראלית, זה סתם, דרך הביטוח הלאומי. הם מקבלים בתור מרצה כל מי שמוכן להרצות על משהו. אני מרצה בכל מיני נושאים שאין לי שום קשר אליהם. יושבת מול האינטרנט ומארגנת לעצמי הרצאה. כאוס מטורף במכללה הפרטית הזאת. מעט כסף אבל מאתגר אותי לעמוד מול אנשים ולדבר. אבל טכנית אני מסיימת עוד מעט גם את זה. מה שחוזר אצלי כל

הזמן זו התחושה והחשש מכשלונות לאורך כל הדרך... תראי, האמת שהלכתי ללמוד עבודה סוציאלית כי גם לפי הרגשתי וגם לפי מה שההורים של אמרו לי כל השנים אני לא מסוגלת לעשות שום דבר אחר. באמת האמנתי שאני מסוגלת לכלום חוץ מאשר לעזור לאנשים סובלים. גם עכשיו אני מאמינה שאני לא מסוגלת לעשות כלום, וכשהפסקתי לעבוד חשבתי שאני לוקחת חופש רק כדי לבחור במקצוע הזה מחדש אחרי כמה זמן. אילו הייתי מאמינה שאני יכולה לבחור במקצוע הזה באמת מתוך בחירה אולי הייתי יותר שלמה, הייתי בוחרת בו מתוך שלמות."

"התחלתי לעבוד בחברה גדולה בבקרת אשראי. ראיתי שלא מתאים לי לעבוד שם. זאת היתה עבודה בצוות גדול של 30 איש ומעלי היה מנהל. זה לא התאים לי. אני צריכה להיות בעמדה שבה אפשר גם להשמיע את עצמי. לא ראיתי את עצמי מתקדמת שם, לא ראיתי שהחשובים שומעים אותי, לא יכולתי לקבל את המרות של המנהל שלי. אז החלטתי לחפש עבודה אחרת. אני לא זוכרת בדיוק איך הגעתי למקום שבו אני עובדת עכשיו, אבל פה יש לי עצמאות למרות שגם כאן זן פשרה מצדי ואני מקווה להגיע בעתיד לחברת גדולה וחשובה יותר."

"את עצם ההתמודדות עם התכנות אהבתי דווקא. זה העסיק אותי בצורה שהפתיעה אותי... אבל הלחץ במקום העבודה ממש הפחיד אותי. המקום שידר כאילו: תשכחו מהחיים הפרטיים שלכם, תהיו כל הזמן בלחץ, תשנו מעט מאד בלילה. הבנתי שאקרוס ככה, אז מה עשיתי? המשכתי לנגן והתחלתי ללמד מוסיקה בבית ספר פרטי. לימדתי שם שלושה ימים בשבוע, ואח"כ מצאתי לעצמי עוד יומיים עבודה בבית ספר נוסף. זה היה הדבר הכי גדול שהשגתי בחיים שלי. נהניתי מכל רגע, ואז עשיתי את טעות חיי. בהשפעת מישהי שפגשתי הודעתי לבתי הספר שלא אוכל להמשיך כי אני מחפש עבודה בהיי טק, ואז נכנסתי להשתלמות ההיא ועזבתי אחרי שבוע. ביום שעזבתי צלצלתי

לבתי הספר ואמרתי שאני רוצה לחזור. מנהלת אחת פשוט צחקה לי בפרצוף. היא אמרה: "נכוויתי ממך. סמכתי עליך. יום לפני הלימודים אתה מודיע לי שאתה לא יכול, מה אתה מצפה שאני אעשה עכשיו?" בבית הספר השני המנהלת היתה יותר סלחנית ונתנה לי דריסת רגל. עכשיו אני עובד שם יומיים בשבוע וזהו. קשה לי לסלוח לעצמי על מה שעשיתי. מאד קשה לי. כאילו זה היה סימפטום מטורף של הרס עצמי. אני הולך להיי טק ובמו ידי מבטל את העבודה שהישגתי ואחרי שבוע מוצא את עצמי קרח מכאן ומכאן. משהו בי לא היה שלם עם עצמי. כל כך נבהלתי מהסטטוס הזה של אדם שהגשים את החלום שלו כנגד כל הסיכויים שאמרתי לעצמי: 'לא, לא, בוא נחזור למעמד של הנלחם, של המתלבט, של זה שעדיין לא יודע'. עכשיו אני מעניש את עצמי. אני אומר לעצמי: 'מגיע לך. שב עכשיו בשקט ותאכל את עצמך לפחות שנה... זה מה שאתה צריך לחטוף. אתה אשם'. ובגלל שאני אשם אני מעניש את עצמי. אני הרי טועה כל הזמן, ובמקום שאני מתחיל להיות צודק אני מתחיל לטעות בכוונה. כעת, כשאני מציע את עצמי שוב כמורה למוסיקה, כאילו באיזה מקום אני כותב לעצמי על המצח, אני משדר: 'תשמעו, לא כדאי לכם, אל תסתכנו, אל תקחו אותי'. אבל מצד שני אני יודע שאני מורה טוב, באמת שאני יודע שאני מורה טוב.

"למדתי הסטוריה וחינוך בחוג הרב-תחומי. אח"כ השלמתי תעודת הוראה. כשסיימתי את הלימודים התחלתי לעסוק בהנחיית קבוצות. ראיתי שזה מתאים לי. זה יותר הדרכה מהוראה. רציתי לגעת בענין הטיפולי. במשך השנים עבדתי בכל מיני מסגרות. היו לי הרבה מעסיקים פרטיים שהתחלפו בכל פעם ושהסתמכו על תרומות של כל מיני עמותות. במסגרת החינוך למדתי גם הנחיית קבוצות, אבל דווקא בהנחיה, הרגשתי שהמקום שיש לי בו פוטנציאל טוב, הוא גם המקום שיש לי בו כשל. הבעיה העיקרית שלי, אני חושב, היתה חוסר ביטחון. עברתי במשך תקופה קצרה בכמה מסגרות. חלק מהן נסגרו ובחלק פשוט לא הלך לי. הכשל היה בעיקר ביכולת הביטוי שלי. למרות שאני מאמינה בפוטנציאל האינטלקטואלי שלי, הוא עדיין לא מתממש, לא בא לידי ביטוי בגלל הכשל ההבעתי. באחת השנים הזמינו אותי אפילו להרצות בהסטוריה במכללה לקשישים. בהתחלה זה הלך מצוין ואח"כ הופיע הליקוי בהבעה. זה כל הזמן חוזר, מתחיל טוב ואח"כ נתקע. משלב מסוים זה לא הולך, זה לא הולך וזה נפסק. מאוחר יותר ניסיתי לעסוק בהפקות של אירועי תרבות. שוב, בהתחלה הייתי מאד טובה בזה, אבל באיזה שהוא שלב הפסקתי, כי הבנתי שיותר מעניין אותי לעסוק בתוכן מאשר בעניינים טכניים. אולי אני יודע לארגן טוב, אבל מה שבאמת מעניין אותי זה להרצות, זה לגעת באנשים. אז שוב ניסיתי להרצות במסגרות פרטיות שונות, ושוב הפסקתי, בין השאר משום שהרגשתי שאני צריך ללכת למקום אחר, לפנות לדרך אחרת, גם משום שהתשלום היה מועט ואני הרגשתי שמגיע לי לקבל יותר. אני חייבת עדיין לעבור דרך ארוכה מאד כדי להגיע למקום שאני רוצה להגיע אליו, שיהיה בו משהו יציב, שאמצא בו בית. כל הזמן הזה שבינתיים אני נתמכת כלכלית על ידי ההורים, למרות שאני עובדת חלקית מפעם לפעם. אני מאד רוצה לעבוד, מאד חשוב לי לעבוד, אבל למערכת החינוך אני לא מאמינה שיקבלו אותי. אני לא חושבת שאני יכולה להיות מורה בבית ספר עם יכולת הדיבור שלי. לא, זה לא מתאים לי. השאיפה שלי היא לתת סדנאות, להנחות קבוצות של דרכי הוראה ולמידה. אולי אמשך ללמוד לתואר שני. אני צריכה לבדוק את האפשרויות. אני מודעת לזה שבגילי, שנים לא מעטות אחרי סיום הלימודים, אנשים רגילים נמצאים כבר באמצע הקריירה שלהם. מצד שני יש הרבה אנשים שעוברים תהליכים מקצועיים הרבה יותר ארוכים. גם זה נכון. מבחינתי הזמן פחות משחק. ברור תיאורטית שאם היו מורידים ממני את כל הליקויים הייתי היום במקום אחר."

סיכום

מעבר לתחושות התסכול, היאוש וחוסר האונים, אליהם נקלעים הבוגרים שהגיעו בשל גורמים חיצוניים ופנימיים למצבים של פיטורים ו/או התפטרות חוזרות, בולט בדבריהם היסוס הווי ורטרוספקטיבי לגבי הכיוון המקצועי בו בחרו בזמן לימודיהם. היסוס זה עשוי להוות נקודת מוצא לחיפוש דרך מקצועית חדשה לעתיד שעיקרה תפיסה אובייקטיבית יותר של הכישורים והחולשות מול דרישות המציאות. דא עקא שהוא אינו מאופיין בטון רציונלי אלא בקולו החושש והלוקה בחוסר ביטחון עמוק של הדימוי העצמי המובס: "לו אני הייתי נותן העבודה, לא הייתי מקבל אדם כמוני מראש..."

"כל כך נבהלתי מהסטטוס שהציעו לי שמיד הכשלתי את עצמי..." ועוד ועוד ביטויים קשים דומים.

כלומר, השיקול המקצועי המחודש שאמור להיות כוח מקדם, מוצף במרכיב הרגשי הנגטיבי המכשיל מראש כל אפשרות של השתלבות מקצועית הרמונית בעתיד, כשם שהכשיל אותה בעבר הקרוב המתואר בדברי המרואיינים.

יש להניח שלו היתה ההכוונה המקצועית מתרחשת לפני תחילת הלמידה בהתייחסות מדוייקת ואף חמורה ליכולות ולחולשות, היו סיכויי ההשתלבות בעבודה טובים הרבה יותר עם סיום הלימודים, סכנת הפיטורין או ההתפטרות קטנה יותר, וממילא היתה נמנעת אותה הצפה רגשית שלילית ההופכת את התהליך הרציונלי הנדרש לתיקון המצב התעסוקתי למורכב, מתסכל וכאוב כל כך.

ז. חשבון נפש רציונלי לגבי הבחירה המקצועית

שאלה עקרונית המעסיקה כיום את אנשי המקצוע, על רקע הפרובלמטיקה הכוללת המאפיינת את תחום ההכשרה לתעסוקה של בוגרים לקויי למידה, היא מידת האסרטיביות בה יש לנקוט בהמלצות הניתנות להם לגבי כיווני הלמידה אליהם הם פונים או מופנים (עיין עמ' הקדמה). המלצות אלה הנסמכות על איבחונים מקצועיים רלוונטיים נמסרות במימסד האקדמי כהצעה בלבד, מתוך הסכמה ליברלית בסיסית לגבי זכותו של אדם בוגר לקבוע את כיוון הכשרתו גם אם זה אינו מותאם למסקנותיו המקצועיות של המנחה הניצב מולו. במסגרת ההכשרה המקצועית של התמת, לעומת זאת, מאושרת הכניסה לכיתות הלימוד השונות רק בתנאי של הסכמה לבחירת המסלול עפ"י תוצאות המבחנים. מבחינה פורמלית נשען השוני בגישה על מרכיב התשלום, שכן במסגרת ההכשרה של משרד התעסוקה משולמים המוכשרים על ידי קופות ציבוריות, להבדיל משכר הלימוד באקדמיה המשולם על ידי התלמיד עצמו. אלא שלדיוקו של ענין אין הדברים שונים במובהק. גם באקדמיה מושקעים משאבים כספיים גדולים וייחודיים בתלמיד לקוי הלמידה במסגרת החונכות, ההדרכות האינדיבידואליות הרבות, עיצוב האיבחונים הנפרד, השימוש בטכנולוגיה לימודית מיוחדת, תמיכה רגשית, ועוד ועוד. כך שהצדקה מעשית להתניית העזרה הכוללת בקביעת כיוון על ידי יועצים מקצועיים קיימת. ועם זאת... נשאלת תמיד השאלה של "מי שמנו", בעיקר לאור אינסוף המרכיבים האישיים והסביבתיים המשתתפים בטוויית מארגי ההצלחה והכישלון בסופה של דרך.

"לגבי הבחירה המקצועית שבחרתי (כשהלכתי ללמוד) תראי... אני לא יכול לקבוע אם זה היה צעד נכון או לא, כי עוד לא הצלחתי לממש כלום. אולי יש מקצועות שיותר קל להתחמק בהם מהבעיות שנובעות מהליקויים. אז יכול להיות, בדיעבד, עם הניסיון שיש לי היום, הייתי שוקל ללכת למשהו שונה. אולי היום הכיוון היה מוכתב על ידי יכולת ההתקבלות לעבודה... ויכול מאד להיות שמה שיקרה בסוף זה שאעבור לתחום אחר לחלוטין למרות שזה לא משהו שאני רוצה לעשות כרגע."

"אני רואה בלימודי החינוך שלמדתי את נקודת המוצא הכי טובה שהיתה לי בחיים. בפעם הראשונה בחיי למדתי להצליח. מעבר לתוכן שהוא לא רלוונטי למשטרה הגישה שלי לכל נושא הפכה לאחרת, עם נכונות אחרת, עם ריכוז, עם התייחסות אחרת לכל חומר נלמד. גם חומר שנלמד במשטרה, היום אני יודעת איך לגשת אליו, איך לרשום אותו. אפילו הקטע של לשבת על הטוסיק זה משהו. נכון שלא עוסקים פה בחינוך ילדים, אבל כן בעצורים בבית מעצר, כן בבני נוער ובקטינים. אפשר לשאוב הרבה מהחינוך לטובת המשטרה. ואני חושבת גל על תהליכים פנימיים שקרו לי – מודעות, ניתוח המודעות, הכרה בלקות הלמידה שלי, במוגבלויות שלי, למרות שבינתיים מדובר במודעות פנימית שלי ולא בזה שאני מיידעת את הסביבה לזה..."

"עכשיו, בדיעבד, אני מבין שבחרתי במקצוע שבחרתי רק כדי להוכיח לעולם ולהורים שאני שווה. עכשיו אני יכול לומר שהבחירה הזאת היתה טעות חמורה. זה לא אני. זה לא מתאים לי. זה הורג לי את החיים ואת האושר. אני צריך להיות צלם, צייר, פסל. אני יודע לרתך ויודע לחרות. מאד הייתי רוצה לצייר ולפסל. אני צריך לעשות משהו שהוא בתחום היצירתיות והיצריות, והמקצוע שבחרתי מאד מדכא אותי. רע לי בו. רע לי. אולי הרווחתי פרוטה ועוד פרוטה אבל שילמתי במחיר מאד יקר של אושר."

"בדיעבד, הייתי צריך ללמוד משהו אחר. הייתי צריך לסיים קורס מקצועי וזהו.. הייתי מקבל אז עבודה ומשכורת ומסופק מזה. היום אני לא מרגיש סיפוק בעבודה ואני לא יודע אם יהיה לי אי פעם ממש סיפוק מקצועי משהו."

"בדיעבד, אם הייתי צריך לתכנן את החיים עוד פעם עם כל הידע שיש לי היום על עצמי, אם הייתי יודע שיש לי יכולת להתמודד עם חומר עיוני, הייתי פשוט לומד מוסיקה. דיברתי עם אנשים שלומדים בירושלים באקדמיה ואני יודע שקיבלו אותם למרות שהם לא יודעים תווים – על חצי תנאי, אפילו לא על תנאי. יצא לי גם להשוות את המאמץ שאני צריך להשקיע מול תווים לעומת המאמצים שעשיתי כדי ללמוד לתואר, ואני יודע למה אני יכול לצפות מעצמי. למרות זה לא נראה לי שיש לי את הכוחות להתחיל. ושלא תחשבי שלא התכוננתי לבחינות לאקדמיה, אפילו לקחתי מורה פרטי שיכין אותי, אבל אין לי כוח כרגע, אין לי כוח."

סיכום

למרות מיעוט הדוגמאות בנושא זה המצריכות דגימה נוספת, נראה שיש לתת את הדעת למסקנה העיקרית העולה מהדברים המצביעה על כך שהמגמה האקדמית בה בחרו הדוברים נקבעה בעיקרה עפ"י שני פרמטרים: האחד חשש מהמגבלות הנובעות מליקויי הלמידה, כמו חוסר יכולת להשתלט על למידת תווים, והשני, רצון להוכיח, עפ"י קני המדה החברתיים-הוריים המקובלים, אפשרות ניצחון על מגבלות אלה.

בכל מקרה אין בין בחירה זו לבין ענין במקצוע בו הושקעו ארבע ויותר שנות לימוד, דבר.

גם בראיון היחיד בו מציינת הדוברת תחושת רווח מההכשרה המקצועית (בה אינה עוסקת), היא מדברת על רווח של התמודדות על עצם אפשרות ההצלחה בנושא לימודי כלשהו ולא על יחס ייחודי מראש למקצוע שלמדה*.

כלומר, גם בניתוח רכיביה של ההתלבטות הרציונלית, המבוססת כביכול על שיקול בוגר, תופס המצע הרגשי מקום דומיננטי והוא המהווה דחף ראשוני של בעד ונגד הן בראייה הבדיעבדית והן בהסתכלות העתידית.

* רק שניים מבין המרואיינים הביעו שביעות רצון מבחירתם המקצועית באקדמיה ומדרך השתלבותם בעבודה בהתאם לבחירה זו.

(להעביר לסעיף ט')

"אני לא חושבת שאני צריכה להתנצל על זה שאני לקוית למידה בעיקר כשהכישורים החשובים לעבודה הספציפית שאני עושה, נמצאים אצלי. אני חושבת שיש לי בעיות בעברית כמו שיש למישהו אחר בעבודה בעיות במתמטיקה או במחשבים ואם לא בזה או בזה אז יש לו בעיה אחרת. הוא לא חושב מהר כמוני או לא יכול להגיע לרמת ארגון מערכתית כמוני. אף אחד לא מושלם. לכל אחד יש את הבעיות שלו והבעיה שלי היא לקות למידה. לעומת זאת יש לי יתרונות רבים. לכל בן אדם יש את הצד החזק שלו ועל זה צריך לשחק וזה לא משנה אם הוא לקוי למידה או לא לקוי למידה. אצלי, למשל, כל מה ששייך לשפה, חלש, אבל כשצריך להיות יצירתי עם תוכנה, להבין את הלוגיקה שלה ולנצל אותה כראוי, אני טובה יותר מרוב האנשים במשרד. אולי אפילו הכי טובה. בעיקר בגלל היצירתיות הזאת אני לא מפחדת מהליקוי בעבודה. אני מראה מה הטוב שבי ואחר כך שיעשו הבוסים את השיקולים שלהם לגבי הליקויים. זאת צריכה להיות הגישה של כל העובדים, לדעתי, לא רק כשמדובר בליקוי למידה. תמיד צריך לחשוב קדימה ולהראות את הדברים שאתה רוצה להראות. אלה כללי המשחק."

ט. הרהורים בדבר תנאי העסקה ראויים. מסקנות כלליות לגבי שילוב בתעסוקה של בוגרים עם לקויי למידה

אחת הגישות המדוברות בדיאגנוסטיקה הרפואית המודרנית היא זו המתמקדת בהקשבה מדוקדקת לתאור החולה את מחלתו ואת הרגשתו לגביה. מקורה של גישה זו אינו אתי בלבד, אלא פרקטי לחלוטין, שכן אין כאדם עצמו היודע לאשורו את העובר עליו, זאת גם אם אינו שולט בידע ובעולם המושגים המקצועי הרלוונטי.

התייחסות זו אל תחושותיו של הפרט נכונה עשרת מונים כאשר מדובר בפגעי הנפש לסוגיהם שמרקמיהם והניואנסים המאפיינים אותם מורכבים הרבה יותר מהנתונים הפיזיולוגיים וניתנים הרבה פחות להגדרה אובייקטיבית-מדעית ברורה.

מבחינה זו חשוב לשמוע את הרהוריהם המסכמים של לקויי הלמידה הבוגרים לגבי הנושא הנדון של השתלבותם בתעסוקה לאחר מספר שנים של מעורבות בתהליך.

"צריך לנער את המערכת... אני חושבת שאם הייתי היום מפכ"ל המשטרה הייתי מציעה לפתוח מרכז תמיכה. המשטרה היא גוף שמקיף עשרות אלפים שוטרים ואני בטוחה שביניהם יש הרבה כמוני... ואם יטפלו בהם כראוי כל המערכת תוכל לייעל את עצמה... אם אנשים כמוני ידעו שקיים מקום כזה שיש בו תמיכה, שיש בו אוזן קשבת, כולם היו מרוויחים. פעמים לא מעטות עברה בראשי המחשבה להציע להקים מרכז תמיכה כזה, אבל למי אני אציע? הרי ילעגו לי, יצחקו לי בפרצוף."

"צריך ללמד את האדם עם המגבלה קודם כל מה הוא צריך, ואז הוא יגיע לראיון העבודה לא רק כדי להתראיין אלא גם כדי לראיין ולבדוק אם זה מתאים לו. ויש לזה כמה פרמטרים שצריכים להתייחס לליקויים הספציפיים שלו לדוגמה: רמת העומס, אופי העבודה, הקצב הנדרש, היקף המשרה, קיום של ליווי והדרכה. מקום שלא נותן ליווי והדרכה, לקוי הלמידה לא יכול להשתלב בו... הוא לא יוכל להשתלב גם במקום שתפיסת העולם שלו מנוגדת לעצם ההתייחסות הייחודית אליו. חשוב מאד לכן לחזק בוגרים לקויי למידה לפני יציאתם לשוק העבודה בנושא הסינוגר העצמי. זה מאד חשוב, מאד חשוב לעשות תרגילי סימולציה וגם למצוא דרך של הענקת ליווי לבוגרים ולמעסיקים לפחות בשלבים הראשונים של ההיקלטות. המטפלים בנושא חייבים להבין שלקות הלמידה לא נגמרת באקדמיה או בקורס המקצועי ושעולם המעסיקים לא ערוך עדיין לקלוט כראוי את החברה האלה. חייבים לתת למעסיקים את ההסבר הנכון כדי שבמפעל הרלוונטי יבנו שהארכיטקט הלקוי שמבקש להתקבל אצלם הוא לא סתם ארכיטקט. הוא הגיע לארכיטקטורה משום שהוא בעל תפיסה מרחבית מעולה ורמת יצירתיות גבוהה, וכו' וכו', והוא צריך התאמות מסויימות, אולי מזכירה שתוריד ממנו את האדמיניסטרציה, את הכתיבה והקריאה. צריך לרתום את המעסיק לנושא, להפוך אותו לשותף... הרעיון נראה אולי פנטסטי, אבל אני בטוח שהוא אפשרי."

"אנשים עם בעיות כמו שלי צריכים מישהו שיסדר להם את הדברים. שותף כזה, מזכירה, אישה. מישהו שילך לבנקים, יסדר את הניירות, יכתוב מפיהם, או אפילו יכתוב בעצמו עבורם. אני ממליץ לכל אחד שיש לו בעיות כמו לי שיהיה לו מישהו כזה בנוסף לאמצעים אלקטרוניים ויחד הם ימסמרו אותו לרצפת המציאות."

"לקות הלמידה לא מגבילה אותי או מעמידה אותי במקום נמוך מאנשים אחרים... פעם חשבתי שכן אבל עם השנים ראיתי שזה ענין של בחירה, שאם אתה בוחר להצליח, אתה רוצה משהו, שואף אליו, אתה מצליח. אסור לך לוותר לעצמך. יכול להיות שמועמד אחר למשרה יהיה באמת יותר טוב ממני ויבחרו בו אבל זה יהיה לא בגלל ליקויי הלמידה שלי אלא בגלל זה שהוא באמת טוב יותר ממני. ובעבודה עצמה, אם סביבת העבודה שאני נמצאת בה היא סביבה שטוב לי בה, גם זה תלוי בי. אני מאמינה שאתה יוצר לעצמך את סביבת העבודה הטובה בשבילך. במשך הזמן תפסתי את הענין שאם אני רוצה, אני יכולה. הרי לכל אחד יש את הקשיים שלו, וגם לי יש את שלי. אז כמו כל אחד אחר אני מציבה לעצמי יעדים ואני שואפת להתקדם לקראתם. לסיכום, אני מאד מרוצה. אני חושבת שבחרתי עיסוק שממש מתאים לי."

"האמת? אם אני הייתי מעסיק, לקוי למידה היה מאד מרתיע אותי. מאד מאד מרתיע. אני יודע כל הזמן שאני לא הייתי מקבל לעבודה בן אדם כמוני."

סיכום

מעט מהמרוויינים התייחסו לנושא, ועם זאת ראוי לתת את הדעת לדבריהם שכן הם משיקים למסקנות העולות ממרבית המוטיבים האחרים לגבי הכוונת הטיפול בתחום בעתיד.

המחשבה הדומיננטית המסתמנת נוגעת לצורך בחיזוק מובנה במערכת הלימודים שיש להעניק לאורך התקופה הסטודנטיאלית בתחומי המודעות העצמית, קבלת הליקוי, יכולת של אומדן מסגרות התעסוקה השונות בהתאמה למכלול הכישורים והתכונות ורמת ביטחון עצמי המאפשרת בדיקה גלוייה ואמירה גלוייה בנושא לבאי כוחן של מסגרות אלה. ההצלחה, כך מסתכמים השיטין ומה שביניהם, תלוייה בתחושת הזכות להצליח וביכולת הבחירה הנכונה.

כיוון אחר המצוי בדברים המקבל את חיזוקו הן בראיונות והן ברמה המחקרית העולמית (מראי מקומות) הוא זה המצביע על הצורך בתמיכה מלווה בשלבי הכניסה וההשתלבות בעבודה, ובהמשך בהגשת עזרה טכנית קבועה בתחומים המושפעים ישירות מהלקויים. תמיכה זו, כך עפ"י הדוברים, כדאית למעסיק, בשל הרווחים האובייקטיביים בהם יזכה מהמועסק הלקוי ברמת היצירתיות, לדוגמה, ומהרווחים הסובייקטיביים בתחומי המסירות, הנאמנות וכדו'. כל אלה ודומיהם יפצו אותו באופן ברור על ההשקעה הייחודית הנזכרת.

"עם הילדים בבית הספר הפרטי אני מלמד מה שאני רוצה. אני זורם איתם. אין תכנית לימודים, אין שום לחץ. לפעמים אני מדבר איתם איזה רבע שעה מהשעור סתם על מה שהם עושים בחיים ואז אנחנו מתחילים. עושים מה שהם רוצים. אני זורם איתם. לגבי מסגרת עבודה ממש – לא יודע, אם היה לידי מישהו שיכול לעזור לי, דמות אבהית שעליה הכל קטן, שהיא עברה את זה, מישהו להיאחז בו, מעקה..."